

NYOMDAI VÁZLATKÉSZÍTÉS

IRTA
LÖWY SALAMON

BUDAPEST, 1906
A „MAGYAR KÖNYVNYOMTATÁS” KIADÁSA

*A szöveg szedése az
URÁNIA KÖNYVNYOMDA
«Typograph» szedőgépein készült*

TARTALOM

Előszó

A vázlatkészítés haszna

A betüöntődei anyagok használatának előnyei

**Miként és mily mértékben érvényesítsük rajztudásunkat
a betüöntődei anyagokkal való munkálkodásnál**

A nyomdai vázlatkészítés technikája

Szinezés, szinharmónia

Az alapnyomatok alkalmazása

Befejezés

ELŐSZÓ

Augenfeld M. Miksa szaktárs, a «Magyar Könyvnyomtatás» szerkesztője felszólítása és jóakaró buzditása adta kezembe a tollat, hogy e kis füzet keretében megírjam tapasztalataimat a nyomdai vázlatkészítésről és szűk keretben az azzal szorosan összefüggő munkálatokról.

Jóllehet, mindazt, amit itt leírtam, a mindennapi munkám körül szerzett tapasztalataimból szűrtem le, mégis nehéz feladat előtt állottam. Nehéz volt e feladat több okból, de első sorban és legfőképpen azért, mert ez a kérdés, melyet itt tárgyalnom kell, oly természetű, hogy meglehetősen részletes tárgyalást igényel, s hogy ezt ebben a szűk keretben teljesen kimeríteni lehetetlen. Ugyancsak a szűk keretből folyik azután az, hogy a szemléltetést szolgáló ábrákat a minimálisra kellett szorítanom, valamint arra vezethető vissza az is, hogy pl. a színezésről és az alapnyomatok alkalmazásáról szóló fejezetekben csak a legszükségesebb tudnivalókat adhattam rövid szavakban közre.

E kis füzetet kezdő mesterszedőknek, s olyan szaktársaimnak szántam, akik a mesterszedés s ezzel a vázlatkészítés iránt érdeklődnek. Ebből folyólag azután nem tárgyalok benne oly magasabb kérdéseket, a melyek már csak kész és tapasztalt mesterszedők számára birnának értékkel, s a kezdőt csak zavarba hoznák, esetleg tévutakra vezetnék.

Tudatában annak, hogy szaktársaimnál e füzetben foglaltak csak úgy találnak visszhangra, csak akkor oktatja az őket, s – célomnak megfelelően – csak akkor serkenti őket követésére, ha abban gyakorlati hasznukat látják, igyekeztem oda irányult, hogy a vázlatkészítést főleg s az ezzel együvé tartozó munkálatokat akként világítsam meg, hogy abból tisztán kivehető legyen annak gyakorlati értéke, hasznossága, valamint az is, hogy rendszeres és kitartó gyakorlat mellett a vázlatkészítés s úgy maga a mesterszedés minden törekvő szaktársam által – kinek-kinek intelligenciája és természete szerint – több-kevesebb idő alatt elsajátítható.

Hogy ez mennyiben sikerült nekem, s hogy mennyiben segíti elő e füzet ama szép célját, hogy jó nyomdászok nevelése által a magyar nyomdászat technikája fejlesztesse – erre nézve az arra hivatottak és az olvasó adja meg a választ; az a tudat azonban, hogy mindent, amit e füzet keretében leírtam, csak alapos meggyőződés és gyakorlati kipróbálás után írtam, arra enged következtetni, hogy az olvasó ezeknek hasznát veheti, mert levonhat belőlük egy és más hasznos tanulságokat.

Amikor ezzel e kis füzetet szaktársaim kezeibe teszem, arra kérem őket, tegyenek kísérletet az itt leírt módozatok alapján munkálkodni, s ha ezuton eredményt érnek el, nekem is meg lesz az az elégtételelem, hogy e füzet megírásával nem végeztem haszontalan munkát.

A vázlatkészítés haszna

A vázlatkészítés haszna röviden kifejezve abból áll, hogy egy még oly primitív kivitelű vázlat is, bizonyos mértékig vezérfonalul szolgál a szedésnél, azt megkönnyíti, – s figyelembe véve azt, hogy már a szedés megkezdése előtt ily módon megközelítő képét látjuk munkánknak, s annak tetszetősségéről vagy hibáiról jóelőre meggyőződést szerezhetünk, így tehát minden különösebb idővesztés nélkül változtathatunk is rajta – jórészen biztos eredményűvé teszi.

Aki részletesebben bonczolgatja azonban a kérdést, s felette mélyebben gondolkodik, a fenti rövid meghatározást nem fogja kielégítőnek találni, dacára annak, hogy a már abban foglalt indokok is eléggé bizonyítják a vázlatkészítés hasznosságát.

De nézzünk csak egy kissé a dolog mélyére. Tudjuk azt, hogy a nyomdászatban a szedő, s különösen a mesterszedő munkája nemcsak technikai, hanem tulnyomórészen szellemi munka. Fokozottabb mérvben áll ez mai napság, amikor a jobb nyomdák, jobb mesterszedők átérzve a kor szellemét, s lépést tartva a külföld ily irányú alkotásaival, munkáikat művészi értékűekké akarják tenni, magasabb művészi színvonalon akarják tartani. S aki csak némileg ismerős a főváros és a vidék jobb nyomdáinak munkáival, el kell ismernie, hogy eme törekvésük sikerre vezet s példát mutatva, mindinkább több és több ama hivatásukat szerető nyomdászok száma, akik hasonló szellemben óhajtanak munkálkodni.

Szemben állunk már most azzal a ténnyel, hogy a mesterszedő munkájánál nemcsak pusztán szellemi és technikai, hanem a híres-neves grafikai művészek tanításai és alkotásai nyomán haladó művészi munkát is kell végeznie.

Ha pedig ezt tudjuk, s munkáinknál ehhez alkalmazkodni is akarunk, szinte elképzelhetetlen az, hogy valamely munkánál, amely a fentemlitett követelményeknek meg kell, hogy feleljen, a vázlatkészítést nélkülözhetnénk.

Visszatérve e kis fejtegetés után első bekezdésünkre, az olvasó látni fogja, hogy az máris bővült, s hogy ahhoz máris hozzáfűzhetjük, hogy a vázlat készítésénél a mesterszedő különválasztva a munkájánál elkerülhetetlenül végzendő szellemi és művészeti részt, az egyszerű technikától, a szedéstől, ezuton szebb, jobb, művésziesebb, így tehát minden tekintetben értékesebb munkát produkálhat.

Ez természetes is. Csakis jól átgondolt, minden részletre kiterjeszkedő tervezet biztosíthatja azt, hogy egy munka minden követelménynek, a rendelő érdekeinek csak úgy, mint a nyomda iparművészeti törekvéseinek megfeleljen.

Be is látják ezt már az arra hivatott tényezők jórészen. Kétkedők azonban mindenütt s így itt is vannak. Érveik azonban semmisek, ami kitűnik már abból is, hogy érveik koronája az, hogy a vázlat sok időbe kerül. Hogy az nem fizeti ki magát.

E füzet keretében nem lehet cél az, hogy eme lehetetlen állításokat megczáfolni igyekezzem. Röviden csak annyit jegyzek meg reá, hogy a később elmondottakból ki fog tűnni, hogy a nyomdai vázlatkészítés éppen nem jár áldozatokkal, ha az szakszerűen végeztetik, s ami időt igényel, az feltétlenül felér azzal az igen gyakran nagyobb áldozatokat igénylő munkával, amit egy-egy nem sikerült munka újraszédése, vagy csak részleges megváltoztatására is fordítunk.

De van a vázlatkészítésnek egy mástermészetű, de nemkevéssbé kiváló haszna, s ez annak igen nagy oktató értéke. Ha ezt rendszeresen és következetesen végzi a mesterszedő, szinte észrevétlenül képezi ki magát oly magas fokra, hogy a legnehezebb helyzeteken játszi

könnyűséggel siklik át, s idővel nem létezik majd számára a szedésben oly eshetőség, amit egy vagy más uton leküzdeni ne tudna.

Mint tudjuk, a nyomdák mai rendszere mellett nagyon keveseknek van alkalmuk arra, hogy bennt a nyomdában kiképezhetnék magukat a mesterszedésben; s így sokan, akiknek különben hajlamuk és elegendő tehetségük is volna a mesterszedéshez, sohasem jutnak ahoz, hogy csak kísérletet is tehetnének, hogy mesterszedőkké váljanak.

Hát ezen a teljesen igazságtalan és a nyomdaipar fejlődését gátló rendszeren is segít a vázlatkészítés. Segít azért, mert ezt nem kell okvetlenül a nyomdában végezni, sőt a kezdőknek, akiknek egy-egy vázlat átgondolására, s a részletek kidolgozására aránylag több idő kell, előnyösebb is, ha odahaza, szabad idejükben, zavartalanul végzik azt.

Az otthon való ilyen vázlatkészítéshez nem kell semmiféle különösebb berendezkedés; pár iv florposzt-papír, czeruza, vonalzó, körző s néhány legszükségesebb vízfesték, no meg a nyomda betü- és diszitő-anyag-mintakönyve szükségeltetik hozzá, ezt pótolhatja azonban a betüöntődék mintafüzete is, amit díjtalanul lehet beszerezni.

De meg van az otthoni munkának még az a nagy előnye is, hogy kéznél vannak a kezdőnek eleinte nélkülözhetetlenül szükséges s a szakirodalomban foglalt minták, leírások, utmutatók – mert azt feltételezhetni, hogy az, aki mesterszedővé akar válni, a kellő mérvben foglalkozott már és foglalkozik folyton a szakirodalommal, s legalább két-három jó példát szolgáltató ily folyóirat birtokában van.

Talán eléggé megvilágítva áll már most előttünk az, hogy a vázlatkészítés kitartó gyakorlásával igenis módjában van minden szedőnek az, hogy jó mesterszedővé képezze ki magát. Ne zavarjon meg és ne riasszon el senkit az, hogy talán nincs alkalma arra, hogy vázlatait ki is szedhesse. Elegendő az, ha vázlatai készítésénél betartja minden tekintetben a tipografiai méreteket; az teljesen pótolja annak tényleges kiszedését, mert hát régen tudott tény az, hogy aki minden tekintetben jó és tipografiai méretek alapján készült vázlatot tud készíteni, az minden esetre, és pedig egész könnyen ki is tudja azt szedni, ha arra kerül a sor, lévén a szedés nem egyéb, mint technika.

Az eddig elmondottakkal megvilágítani igyekeztem – már amennyire a tér engedte – a vázlatkészítés hasznát. Hogy az elmondottak nem meritették azt ki, természetes. Sok mindent el lehetne mondani még e czimen, de mivel ezekre a továbbiak folyamán úgy is ki kell térnem, itt nem tárgyalom azokat.

A betüöntődei anyagok használatának előnyei

A nyomdai vázlatkészítésnél, természetesen és elsősorban mindenkor azzal kell számolnunk, hogy a készítendő vázlat minden különösebb technikai nehézség nélkül, már meglevő, kész betüöntődei anyagokkal szedhető legyen. Több okból szükséges ez. Első és legfontosabb ok az, hogy a ma már mindenütt, a mesterszedőkkel szemben is, fennálló ama követelménynek, hogy a munka sokba ne kerüljön, meg tudjunk felelni. De nem kevésbé fontos ez azért is, mivel még ama nyomdáknál is, ahol az egyes munkák szebb és jobb kiállítására szívesen hoznak nagyobb áldozatokat, még ott is megkövetelik – és itt hozzátehetem, jogosan – azt, hogy a munkát lehetőleg a nyomda birtokában levő betü- és diszitő- anyaggal készítsük el, még akkor is, ha az illető munkával szemben talán fokozottabb mérvű kívánalmakkal állunk szemben. De meg azután legtöbbször az is kizárja azt, hogy mást, mint kész betüöntődei anyagot vegyünk számításba vázlatunk készítésénél, hogy a munka halaszthatatlan sürgősségénél fogva a rajzolásra, s az erről veendő dúc elkészítésére nincs időnk.

Egy normálisan berendezett, észszerűen megválasztott betü- és diszitő- anyaggal rendelkező nyomdában – egyes kivételes eseteket leszámítva – alig is jöhetünk zavarba aziránt, hogy ezt vagy amazt a munkát betüöntődei anyagokkal miként állítsuk elő, hogy az minden tekintetben egységes, nyugodt, szép képet mutasson.

A betüöntődei anyagok használatának előnye legfőképp éppen abban áll, hogy ezek segítségével, figyelembe véve minden a nyomtatványnál figyelembe veendő fontos körülményt, a célszerűséget, a szépséget, a művésziességet egyaránt, mégis aránytalanul gyorsabban, olcsóbban készíthető az el, mint bármely más eljárással.

A betüöntődék manapság kifejlett művészi és technikai előnyökkel készítik termékeiket s az újabban kiadott diszitmény-sorozataiknak mintafüzeteiben még kimerítő utbaigazítást, s a tervező művész által a tervezésnél követett eszmék alapján tárgyilagos tanácsot is adnak a diszitmény mikénti alkalmazásáról s arról, hogy a tervező ezt vagy amazt a célt, – már amily célból a diszitmény készült – hogy és miként véli elérhetni.

Nem akarom azt mondani, hogy ezek a leírások mindenben és mindenkor feltétlenül követendőknél ismertessenek el. De bizonyos az, hogy megkönnyítik, elősegítik azt, hogy a mesterszedő a tervező művész eszméit megismerve, a diszitményt teljesebb mérvben használhatja ki, mint akkor, ha csak a saját felfogása szerint alkalmazza azokat.

Más kérdés azután az, hogy a nagyszámu példákkal is illusztrált leírásokból mennyit tesz a mesterszedő magáévá; mennyiben felel meg az saját egyéni ízlésének. Mert amíg a legteljesebb mérvben tanácsos az, hogy a tervező művész magasabb szelleméből folyó tanácsait elfogadjuk, saját felfogásunkkal összeegyeztetni igyekezzünk; annyira káros azután az, hogy e füzetek mintái, példái szolgai utánzásra készítetik a szedőt. A művésznak nem az a célja a diszitmény gyakorlati bemutatásánál, hogy nyomtatvány-mintákat adjon, hanem csak az, hogy az egyes darabok mikénti alkalmazhatóságát kellően bemutassa. Teljesen a szedő ízlésétől és tudásától várja azután azt, hogy a látott példák után más, ezektől teljesen elütő egészet alkosson.

Természetes, hogy ez hosszabb idejű gyakorlatot igényel, amellyel együtt jár az, hogy a szedő ízlése fejlődik, finomul olyannyira, hogy később a még oly jelentéktelennek látszó diszitménnyel is jót és szépet fog alkotni.

Számot vetve azzal, hogy nagyon kevés Magyarországon az oly nyomdák száma, amelyekben más, mint betüöntődei anyag jöhet számba az egyes mesterszedések előállításánál, ily irányban kell magunkat kiképeznünk. Számolnunk kell azzal a körülménnyel, hogy esetleg szükös viszonyok között is alkothassunk megfelelőt. A betüöntődei anyagokkal való munkálkodás alapos megismerése után csakhamar rá fogunk jönni ennek hasznos és emellett szép oldalaira is, meg fogjuk tudni miként lehet aránylag rövid idő alatt, minden különösebb mesterkedés nélkül is és könnyen változatosat, művészieset, ujat nyujtani a szedésben. Egyszóval a kitartó ily irányu gyakorlat fog reávezetni bennünket arra, hogy a betüöntődei anyagok használatának előnyeit megismerjük.

Miként és mily mértékben érvényesítsük rajztudásunkat a betüöntődei anyagokkal való munkálkodásnál

A «Magyar Könyvnyomtatás» 1. és 2. füzetében a mértani és szabadkézi rajz lett nyomdászati szempontból tárgyalva. Az olvasó az ottan leírtakból alkothat egyéniségének legjobban megfelelő véleményt arról, hogy az azokban foglalt eszközökből, módokból és irányokból melyiket válassza, de választania kell, mert az szorosan összefügg a vázlatkészítéssel is.

E helyütt csak annyiban foglalkozom a rajzzal, amennyiben az a vázlatkészítésre, s a betüöntődei anyagoknak mikénti alkalmazására befolyással van.

A rajznak a nyomdászatban, s így a vázlatkészítésben is mindenkoron nagy szerep jutott. Bármilyen lett legyen is a könyvnyomtatásban az uralmon lévő stílus, a mesterszedőnek egy bizonyos fokú rajztudás, stílusismeret, elengedhetetlen szükséglet volt, különben képtelen lett volna még a szerény kíváncsiságnak is megfelelőt alkotni az időnkint meg-megújuló betü- és diszítő-anyagokkal.

Régebben, amikor még az ókori, egyiptomi, görög, római stb. építészetből vett formák és motívumok képezték főképpen diszitményeink anyagát, az ezeknek quasi a stílusból folyó, szabályokhoz kötött alkalmazása mellett bár a rajztudás is kívánatos volt, de tulnyomórészt inkább a stílus és formaismeret gyökeres tudása volt a főkéllék. Részben ugyanez áll a betüöntődék által később piacra hozott gót, renaissance, barokk és rokokó stílus diszitményekre is. Itt azonban, s különösen a renaissance és rokokó stílus diszitményeknél, már több tér nyílt a mesterszedő tervező-képességének és rajzoló-tehetségének. Bár ezek szedése is szabályokhoz volt kötve, mégis a rajz tekintetében is képzett mesterszedő, ezek betartása mellett és az elrendezés és szép összefüggéssel, nagyon jól és hasznosan érvényesíthette rajztudását.

Már az ugynevezett szabad irány azután vonalas diszitményeivel egyenesen nélkülözhetetlenné tette azt, hogy a mesterszedő az ezen diszitmények tervezőjének az egyes darabok által kifejezni óhajtott eszméit, azok mikénti alkalmazhatóságát tökéletesen értse s azokat a diszitmény szellemének megfelelően vonalakkal tovább fűzni tudja.

Sok volt ezidőkben az olyan nyomtatvány, amely szinte kirívóan hívta fel a szemlélő figyelmét a sok lehetetlen, otromba formákra, hajlításokra, amelyek minden jó ízlést nélkülözve, a diszitményt tervező intenczióinak halvány sejtelve nélkül lettek ok és cél nélkül felhasználva.

Kicsinyes felfogás volt ezidőben a mindenáron litográfiai hatásra való vadászat. E körülmény sok oly dolgot követelt el a mesterszedővel, ami egyébként eszébe sem jutott volna.

Eme ízléstelenségek magyarázatát főképpen a rajz nem tudásában találjuk, nem ritkán azonban az egyes mesterszedők ily irányú képességeinek tulbecsülésében is.

A rajzolás gyakoribb, bővebb alkalmazását a mesterszedésben a szabad irány idejéből datálhatjuk, amikor is az mindinkább terjedni kezdett, úgy, hogy később a modern irányt megelőző ugynevezett naturalisztikus irányban már egészen kiterjedt volt. Ezidőben kapott lábra a mesterszedők között az önálló diszitmény-rajzolás, amit más szavakkal akként is mondhatnánk, hogy akkor kezdtek elfordulni a betüöntődei diszitményektől.

Bajos volna megállapítani, hogy ezzel hozzájárultak-e és mennyiben ahhoz, hogy a naturalisztikus irányból tisztult irányelvekkel kiépülő mai modern irány megteremtessék, az azonban bizonyos, hogy az időben, amikor még maguk a betüöntődék is, amelyek a változott

stilust, az új divat parancsoló kényszere folytán hozták a piacra ily még kiforratlan eszmék alapján készült diszitményeket s nem tudtak valami tetszetős, jól alkalmazható dolgot produkálni, eme amugy is tulzott fantáziával készült diszitményeket még lehetetlenebbekkel igyekeztek tulszárnyalni.

A mai modern irány diszitményeinek korrekt megértéséhez, helyes alkalmazásához az egyéb ismeretek mellett feltétlenül szükséges a perfekt vázlatkészítésen kívül a rajztudás is és pedig fokozottabb mértékben. Tudatában vannak ennek az illetékes tényezők, s az ezirányban haladást már hosszabb idő óta rajzkurzusokkal igyekeznek elősegíteni. Jóllehet a rajzkurzusok egy része jó eredményekkel járt, tulnyomó része azonban nem hozott oly eredményt, amelyet várni lehetett. Ennek oka pedig az, hogy a rajzkurzus nem állt szoros viszonyban a nyomdászattal, nem volt tekintettel arra, hogy mit és hogyan kell a nyomdásznak rajzolni tudni, hamis uton járt s így szükségszerűleg hamis eredményre vezetett.

Bár lényeges szükséglet a nyomtatványok művészies, korrekt kiállítása érdekében, hogy a rajz a mesterszedésben minél nagyobb mértékben jusson érvényre, mégis az a mód, amelyet manapság sokan ennek eszközzésére használnak, sem jónak, sem célravezetőnek nem mondható.

Hogyan is használja fel manapság a legtöbb szedő rajztudását munkájánál?

Kilenczven százaléka a szedőknek, ha rajzolni tud, vagy ha már csak felteszi magáról, hogy tud, okvetlen azon kezd, amin tulajdonképpen – és pedig csak a legjobb esetben – végeznie kellene, hogy önállóan alkot magának diszitményeket, amelyekhez növényi, állati motivumokat dolgoz fel, stilizál a lehetlenségig, arról nem is szólva, hogy egyik-másik még az emberi alakokkal is megpróbálkozik.

Magában véve azt, hogy ily munkával foglalkozik, gáncsolni nem lehet, mert kétségtelen, hogy izlése, látóképesége, arányismerete ily módon finomul, de nagyon is kérdéses az, hogy vajjon helyes és célravezető-e az, ha az ilyen, csak kísérletnek nevezhető rajzokat nyomtatványok diszítésére használ fel.

A rajzolás csakis akkor engedhető meg, ha az illető mesterszedő, a perfekt rajzoláson kívül bír a kellő természetrajzi előképzettséggel, s a rajzon felhasználni szándékolt motivumoknak megfelelően ismeri a növény- és állattant, ábrázoló mértant, minden tekintetben jól érti a szabadkézi rajzot, s az emberi alakok rajzolásánál pedig az anatómiát. Ez utóbbival nagyon is tanácsos azonban egyáltalán meg sem próbálkozn.

Lehetnek, sőt vannak is ilyen magasabb rajztudással bíró mesterszedők, s ha ezek ily irányu tudásukat, mérsékelt határok között sikdiszitmények alkotására használják fel, a nyomdászatnak csak használnak vele.

Bizonyos az, hogy az olyan mesterszedő, aki az előbb említettekkel kellő mérvben tisztában nincs, nem alkothat oly elfogadható dolgot, legyen különben még oly ügyes rajzoló, hogy az művészeti szempontból egy vagy más tekintetben kifogásolható ne legyen.

Holmi nagyon is kétes dicsőségen kívül semmi más haszna sincs annak, hogy ilyen hibás, művészietlen rajzot használjunk fel munkánkhoz.

Még csak az az indok sem áll fenn, amit gyakran hallani, hogy ily módon olcsóbban jutunk a diszitő-anyaghoz. Mert eltekintve attól, hogy ezek rajzolása, vágása, a szükséges lemezek, az esetleges elrontás stb. mind tekintélyes anyagi áldozatokkal járnak, még az a hátrány is fennáll legtöbbször, hogy másodszor ezeket már alig-alig használhatjuk fel.

Ha valaki még a saját ideáját viszi ki ily módon, még az előbb elmondottak után is érthető, s ha a kellő határok között mozog, megengedhető, de már azután egyenesen beteg kinövés az, amikor egyes betüöntődék diszitményeinek több-kevesebb átformálása, s legtöbbször elrontása útján igyekeznek eredetinek nevezett alkotásokat létesíteni.

Mindez a ferdeség pedig a rajztudásnak a nyomdászatban való mikénti felhasználásának hamis értelmezéséből ered.

Ugy az egyes mesterszedők, mint nem ritkán maguk az ily rajzkurzus-vezetők is, a rajzot mint czélt tekintik. A hiba pedig ebben van.

A mesterszedésben, s ezzel a vázlatkészítésben is, a rajzot csakis mint eszközt tekinthetjük, amely bár tán több és magasabb fokot és helyet igényel a szedésnél a többi ily eszközök érvényesülésénél, de azért bizony az ezeknek egyikét sem pótolhatja.

Az pedig, hogy egyáltalán szükség van-e az ilyen alkotásokra, a mai szinte tulsok, minden izlés és kíváncsúnak megfelelő, s nagynevű művészek által alkotott jobb betüöntődei diszitmények mellett, kérdés tárgyát sem képezheti. A logikus válasz mindenesetre nemmel felelne. Kivételt képeznek természetesen amaz esetek, amikor egyáltalán nem áll oly diszitmény rendelkezésünkre, amelyet valamely uton-módon elfogadhatóan alkalmazhatnánk.

Mint ilyenekről kell megemlékezni a magyaros diszitményekről. Ilyen betüöntődei anyagunk bizony vajmi kevés van, s a kevés közül is csak egyes soros diszekről mondható el az, hogy valamelyest használhatók.

Egészen másképp alakul azután a helyzet az olyan mesterszedőnél, aki a rajzot nem mint czélt, hanem mint eszközt tekinti. Kiműveli ugyan magát a rajzolásban lehető magas fokig, de nem azért, hogy ezen a réven azután versenyre keljen az olvasó által is bizonyára jól ismert nagy grafikai művészekkel, mint pl. Eckmann, Burne-Jones, Walter Crane, Hupp, Klinger, Bürck, Adams, Keune, Behrens, stb. stb., akik mai diszitményeinknek jó részét alkották, hanem igenis azért, hogy az ezek által rajzolt s az öntődék révén rendelkezésünkre bocsátott diszitmények az ő szellemükben, az esztétika, a jó izlés kíváncsúinak megfelelően használhassa fel.

Az ilykép gondolkodó mesterszedőt képessé teszi rajztudása tisztán betüöntődei anyagokkal is oly mintaszerű, művészi, tetszetős munkák alkotására, amelyek, a mellett, hogy aránytalanul kevesebbe kerülnek – amit végre is ma már figyelmen kívül hagynunk nem lehet – határozottan felveszik a versenyt az önalkotta diszitményekkel készült nyomtatványokkal és pedig feltétlenül sikerrel.

Téves állítás az is, hogy csakis saját rajzai segítségével alkothat a mesterszedő olyat, amelybe egyéni izlését is beleönthetné.

Nem ez az egyedüli mód, sőt ez az ily módok között a legnehezebb.

Az ügyes, képzett mesterszedő a ma már rendelkezésre álló univerzális használhatóságu betüöntődei diszitő-anyagokkal igenis alkothat olyat, amely a sablontól menten, eredeti módon tünteti vissza eszméit és egyéni izlését.

Szükséges tehát, hogy a rajzolást kiki tehetségéhez képest kisebb vagy nagyobb mértékben elsajátítsa, de csak azért, hogy e tudása, a betüöntődei anyagokkal való munkánál, azok miként való összeállításánál, egybekapcsolásánál segítségére legyen, oly módon, hogy az esetleg egész apró darabkákból is egy harmonikus, művészi egész legyen képes alkotni.

Amíg a rajzot mint eszközt használjuk munkánknál, annak csak használhatunk, ha azonban túllépjük azt a határt, amely a szedőt a rajzólótól elválasztja: munkánk sikere kockáztatva van.

Ha valaki azonban minden tekintetben perfekt, ám próbálkozzon meg a diszitményrajzolással, idővel tán szép eredményeket fog tudni felmutathatni, művészeti szempontból azonban valami újat, különlegeset csak a legritkább esetben hozhat. Mert bizony nem hagyható figyelmen kívül az, hogy mi, akik egész nap, egész héten át a nyomdához vagyunk kötve, nem rendelkezünk sem idővel, sem alkalommal arra, hogy az ily művészi becsü rajzok egyik alapfeltételét képező, s a természet világából vett eredeti motívumokat szerezhessünk, azoknak életét, elváltozásait, különféle helyzetét megfigyelhetnénk. Már pedig ez fontos követelmény.

Összehasonlítva a mi helyzetünket a betüöntödék s így közvetve a mi számunkra is alkotó művész szabad és minden kényszertől ment helyzetével, azéval, akinek idő és alkalom elég van adva arra, hogy szépet és jót alkothasson, a legmesszebbmenő előképzettségekkel rendelkezik, mestere a rajzban és festészetben ismert különféle technikának, eljárásoknak, bizony be kell ismernünk, hogy a diszitményrajzolás nem lehet a mesterszedő hivatása.

Viszont azonban felhasználhatja a mesterszedő rajztudását akkor, amikor valamely a munkájához szükséges kisebb gyári jelre, monogramra, s ehhez hasonló egyszerűbb dolgokra van szüksége, vagy pedig amikor egy-egy sor vagy diszitmény kíséretképpen az alaplemezre kell egyet-mást rajzolni.

Ugy ezen a téren, nemkülönben a betüöntödei diszitmények művészies, izléses és helyes felhasználásában oly tág tér nyílik a rajztudás alkalmazásának, hogy ez még a legambiciózusabb és legtehetségesebb szedőt is kielégítheti, s ha erről valaki a gyakorlat útján meggyőződést szerez, be fogja látni, hogy teljesen felesleges erejét oly munkára pazarolni, amelynek kimenetele kétes eredményű, mikor ugyanazon célra sokkal egyszerűbb uton is el lehet érni.

Összegezve már most az ezen fejezetben elmondottakat, végeredménykép arra a következtetésre kell, hogy jussunk, hogy a rajztudás a mesterszedésben s így a vázlatkészítésben is bizony igen fontos kellék, azonban csakis mint segítő eszköz. De levonhattuk azt a tanulságot is, hogy a rajz bevonása arra kell, hogy szolgáljon, hogy ezuton vázlatunk, amelyet akár nagyobb, akár kisebb diszítő-darabokból kell majd összeszednünk, egységes képet mutasson, hogy ne legyen darabos, hanem arányosan, a szemnek jólesően legyenek az egyes darabok felszedve, a vonalakkal való összefűzés pedig folyékony, ne erőszakolt, hanem természetes legyen.

Élénken illusztrálja eme igazságokat az 1-ső ábrán látható diszitmény-alkalmazás. Tele hibával, minden izlés és logika nélkül van itt aránylag kicsiny területen kilencz meglehetősen nagy diszitmény-darab összehalmozva. Nézzük csak részletesen a hibáit. Mindenekelőtt végtelenül izléstelen és rossz az, hogy az egésznek egy lehetetlen, bizonytalan formája van olyan, mintha minden perczen össze akarna dőlni. Nem kevésbé visszatetsző rajta az, hogy egy alapvonalat, amelyen az egész nyugodhatnék, nem tartalmaz, de annál jobban hasonlít a fűzfához, amikor azt a vihar össze-vissza czibálja. Nincs egy egyenes, nyugodt vonala, amelyen a szem megpihenhetne. Változatosat azonban nyújt, mert míg pl. az 1 számmal jelzett darabokon a virág vízszintesen fekszik, addig a 2 számú darabon már felfelé törekszik. Lefelé indulva azután mindinkább keskenyebb lesz a szedés, hogy lenn, a 3 számú darabok fordított alkalmazásával, s a 4 számúak hozzátoldásával a viharral együttjáró villámokat illusztrálja. Ha azután még figyelembe vesszük az üres oldalrésszel szembehelyezett nehéz alsórészt, s a még tömörebb felsőrészt, betelik az a kép, amelyet ez ábráról festhetünk.

Nyomdásznyelven mindezekre azt mondhatnók, hogy aki ilyen munkát végez, az nem tud szedni. Pedig ez téves meghatározás. Szedni tud az illető, mert hisz a forma tán a legpontosabban van kizárva, amire abból lehet következtetni, hogy az egyes darabok vonalai

pontosan egymáshoz illenek, sőt még az 1 és 2 sz. darabok kifutó vonalai közti különbséget is sikeresen leküzdötte.

Azonban nem tud rajzolni, nem ismeri a diszitmények szellemét s mindazt, ami arra vonatkozólag e fejezetben elmondott.

Körülbelül a 2. ábrának mintájára módosítaná azután az a szedő e munkát, aki csak némileg is ismeri a növények természetrajzát, s az ékitményes rajzolásban is bír egy kis gyakorlattal.

Mint látjuk az 1. ábrán felhasznált diszitő-darabok alig fele részével, sokkal tetszetősb, sőt kifogástalannak mondható keretezést létesíthetünk. Kifogásolható benne az, hogy az alsó diszitmény-darab, mivel annak kifutó vonala 1/8-petit képű egy kis kör segítségével fűzetett össze az egésznek 1/4-petit képű vonalával. Ez azonban, tekintettel alig észrevehető voltát, s azt, hogy az egészre nem gyakorol bántó befolyást, továbbá azt, hogy a diszitmény-sorozat, a melyből ez szedve van, nem tartalmaz átmeneti összekötő darabot, jó megoldásnak mondható.

Ha már most láttuk, hogy ily kicsiny, gyengéd képű diszitmény-darabok helytelen és logikátlan alkalmazásával is mily rosszhatású egésznek kapunk, elképzelhetjük azt, hogy mennyire befolyásolhatja a rajztudás hiánya munkánkat akkor, mikor nagyobb s tán erősebb képű diszitmény-darabokkal munkálkodunk, amikor is a rossz, a hiányos összefűzés, a helytelen alkalmazás még kirívóbban fog szembetűnni.

Ugyanez áll, de még fokozottabb mérvben akkor, amikor a mostanság már igen elterjedt, s általánosan jól használható nagyobb, önálló diszeket (vignettákat) fűzünk össze valamelyes diszitménnyel vagy vonalakkal. Itt már azután a kellő rajztudás nélkül absolute nem végezhetünk jó munkát. Mindenesetre az alkalmazni óhajtott nagyobb diszitmény-darab (vignetta) rajzát kell ilyenkor elfogadnunk irányítóul, s a továbbfűzést, a keretezést az ennek leginkább megfelelő rajzu diszitménnyel vagy vonalakkal kell eszközölnünk, hogy így a vignetta fölé, alá vagy köréje csoportosuló disz azt a benyomást keltse, hogy az mintegy ebből folyik, hogy ezzel egy.

Sokan ama tévhitben vannak eme vignetták alkalmazásánál, hogy ezek dus keretezést kívánnak. Épp ellenkezőleg áll a dolog. E vignetták legtöbbje, ügyes elhelyezés és a kellő hatású sorcsoportosítás mellett alig egy kis vonaldiszt igényelnek, mivel önmagukban is elegendő mértékben diszitő hatásúak. Okkal-móddal azonban alkalmazhatunk bővebb diszitést is, de persze csak olyankor, amikor azt a hely tulbősége indokoltá teszi.

A 3-ik ábrán láthatunk ilyen vignetta-alkalmazást.

A rendelő kívánsága az, hogy úgy a felső részen alkalmazott, nagyobb kliséjéről stereotypia útján nyert öntvényből kivágott gyári részlet, mint az alsó disz alkalmaztassék. Nem indokolatlan, és nem is kivihetetlen kívánság. A szedőt azonban szabad cselekvésében némileg korlátozza. De mivel az ily kívánságok – különösen a merkantil-munkáknál – nagyon gyakoriak, a szedőnek vértéznie kell magát ezzel szemben is.

A 3-ik ábra szemlélésekor azt fogjuk találni, hogy az nem éppen csunya, vagy rossz, sőt egy kis jóakarattal tetszetősnek is mondhatnók. De az mindenesetre első sorban szembe fog tűnni, hogy darabos, nyugtalan. Ez pedig a már elmondottakban leli magyarázatát; abban, hogy a szedő nem tud rajzolni. Okulásul vegyük csak sorra azokat a hibákat, amelyek e különben tetszetős dolgot értéktelenné teszik. Az alsó rész, a vignetta nyugodt, kellemes hajlásu vonalaival nem áll kontaktusban, sőt nagy ellentétben van a felső rész gilisztaszerű cikk-cakkos disze, amely egyszersmind kellemetlenül befolyásolja a közötté minden támasz nélkül elhelyezett gyári részletet. Ez utóbbi illetén alkalmazása is rossz, mert nem lévén alul támasztéka, azt a hatást kelti, mintha le akarna esni. Az egész keretezés összefüggés nélküli

több darabból áll, s a vignettával való összekötése a legprimitívebb. Egyszóval hiányzik belőle a rajz, ami azután tönkre is silányítja.

A 4-ik ábra ugyane feladatot igyekszik megoldani. Természetesen a rajz alapján. Ebből folyólag azután első sorban mellőzi a tulsok és nyugtalan diszitő-darabokat, s inkább az egyszerű vonalat veszi igénybe. A gyári részletet, s az összefüggést, bár egy kissé fáradtságosabb munkával, mint a 3. ábrán eszközöltetett, oly módon viszi ki, hogy a nyomtatvány képe egységes egészet mutat. Általában alapelvül az szolgált a 4. ábránál, hogy az egész diszítés az alsó részből induljon ki, s azzal harmonikus legyen; ami ha azt tüzetesen vizsgáljuk, sikerültnek mondhatunk.

De ez csak egyik része a kérdésnek. A másik, a nemkevésebbé fontos az, amikor a szedő vázlatánál valamely tárgyi vonatkozású rajzot használ fel azért, hogy annak szövegét mintegy illusztrálva, érthetőbbé, esetleg érdekesebbé tegye. Az ilyen esetekben természetesen meg lehetőségre szorul az eshetőség, hogy egyes apróbb diszitő-darabokból szedhetnénk azt, amit vázlatunkon papírra rajzoltunk. Bár rég elmúltak már azok az idők, amikor egyes mesterszedők egész képeket szedtek vonalak és pontokból, mégis mai nap is van rá eset, hogy egyes egyszerűbb rajzu ábrákat vonalak vagy diszitő darabok segítségével állít elő a mesterszedő.

Egy ilyen tárgyi vonatkozású kis rajznak betüöntődei anyagokból való összeállítását mutatja az 5. ábra.

Jóllehet arra, hogy a mesterszedőnek ily tárgyi vonatkozású dolgokat szedni kelljen, nem gyakran jut alkalm, mert hisz az ilyesmi, szintén az öntödék részéről elegendő számban áll rendelkezésre, de azért nagyon is ajánlatos, hogy rajztudásának illetékesen alkalmazásában is kellő jártassággal bírjon, mert ez a tudása is előbbre segíti, lehetővé teszi azt, hogy nem sablonos uton-módon, szépet alkothasson. De meg azután nem is mindig áll az ilyesmi éppen a kellő nagyságban rendelkezésre, amikor azután megbecsülhetetlen előny az, ha a rajzolásnak, illetve a rajzolás alkalmazásának ezt a módját is ismerjük.

Szólnom kell még arról is e helyütt, hogy mennyiben bír befolyással és mennyire hasznos a mértani rajznak ismerete a vázlatkészítésnél. A mértani rajz igen hathatós segédeszköze a vázlatkészítésnek, olyannyira, hogy nagyon gyakori az eset, amikor egyenesen reá vagyunk utalva. A nyomdai vázlat természetesen mindenkor valamely mértani idomnak keretében mozog. A szöveg maga legtöbbször bizonyos mértani testet tölt be, amelyhez arányosságban kell, hogy simuljon a keret, a disz. A mai modern irányu nyomtatványoknál pedig – mint tudjuk – a diszitménynek a diszítésen kívül nagyon gyakran az a hivatása is van, hogy a szöveg esetleges aránytalanságait kitöltse; a szedés képének egyöntetű, zárt formát adjon.

A mértani rajz igénybevétele a vázlatkészítésnél sokféle haszna van. Nagy előnyt biztosít ez az irányban, hogy vázlatunkon helyes, arányos térbeosztást tudunk létrehozni. Ez pedig a nyomtatványnak legfőbb éltető eleme.

Diszitményeink tulnyomó többsége valamely mértani idomot tölt be; az ezekből tervezendő vázlat, bizonyos mértékig, szintén mértani alapformát igényel; s ha vázlatunkat ily alapra építjük fel s kis jó ízlést viszünk bele, ugyszólván biztosíthatjuk annak sikerét.

De nagy haszna van a mértani rajz alkalmazásának a sorok nagyságfokozatainak beosztásának, elrendezésének megállapításánál is.

Lássuk csak idevonatkozó ábráinkat. Az I. számú többszinű melléklet akár boríték, akár pedig előzékpapirosul használható mintát mutat. Tisztán betüöntődei anyagokkal készült és pedig szigorúan a mértani rajz alapján. Két egyszerű idom, a kör és a négyszög kombinációjából, – segítségül véve még az egyenes vonalat, – alakult ki ezen végtelenül könnyű szedéstechnikájú

dolog. A mértani rajz segítségével, annak különféle idomait alaprajzul felhasználva, ezer és ezer változatban készíthetünk ilyet – egyszerű kis körzetdarabkákkal, vagy akár kis négy és háromszögecskékből, téglányokból, fél és egész körökből amilyenek még a legegyszerűbb berendezési nyomdákban is birtokában vannak.

A 6. számú ábra kis hirdetést mutat. Vonaldísz mértani rajzu kombináció. Eredetije kétszínben (fekete, vörös) nyomva élénk hatással emeli ki és állítja előtérbe a szöveget, amit főleg azzal a szokatlan, nem mindennapi elrendezéssel ér el, amelyet a szemlélőben a különben diszkrét vonaldísz közé könnyedén odavetett erős vonású háromszög kelt fel.

Az olvasó előtt bizonyára ismeretes az, hogy éppen a hirdetésszedésnél kell napról-napra új meg új hatású dolgokat produkálni a szedőnek. Kitűnő segítő itt a mértani rajz, amit bizonyít ama ezer és ezer ily irányú hirdetés, melyet – különösen angol és amerikai – lapokban alkalmunk van szemlélni.

De amennyire alkalmas a mértani rajz úgy a vonalakkal kombinált díszítményekkel, mint a tisztán vonal-díszszel való vázlatkészítésnél, illetve szedésnél csakugy felhasználhatjuk azt egyes soros díszek (7. ábra), valamint az egyes kisebb díszítő-daraboknak egy csoportba való alkalmazásánál is.

Sok-sok oly példát lehetne még felhozni, amely mindazt igazolhatná, hogy mily fontossága a díszítményezésnél az, ha a szedő azt a kellő rajztudásának igénybevételével végzi.

E szűk, kis fejezet keretében természetesen nem lehet kimeríteni e kérdést. De annyit már az itt tárgyaltakból is megállapíthatunk, hogy a szedő akként használhatja fel rajztudását legértékesebben, leggyümölcsözőbben, ha azt a betüöntődei díszítmények minél helyesebb, tetszetősebb, művésziesebb alkalmazására fordítja.

A nyomdai vázlatkészítés technikája

Vázlatokat a mesterszedő két célból szokott készíteni: saját használatára, vagy a megrendelő részére.

Az első esetben az adott nagyságu papiroson ugyyszólván csak körvonalozza az agyában született eszmét, s elhagyva minden aprólékos diszt, csak a rendelkezésre álló sík felosztását tünteti szem elé néhány vonással, s a főbb sorok s az esetleg használandó embléme vagy más nagyobb diszitmény-darab levonatát ragasztja fel a tervezett helyre.

A második esetben a szedő feladata nehezebb, amennyiben a megrendelő szeme elé kerülő vázlat már bizonyos határozott alakot kell, hogy öltön, a főbb sorok, s a felhasználandó diszitmények kellően kifejezésre kell, hogy jussanak, hogy a megrendelő már a szedés megkezdése előtt láthassa, mit fog kapni, s már akkor, amikor az még nem ütközik különösebb akadályokba, megtehesse kifogásait, s esetleges kívánságai könnyebben teljesíthetők legyenek.

Hogy azonban a vázlatkészítés gazdaságos módon legyen eszközölhető, hogy az arra fordítandó idő ne haladja túl azt a mértéket, amelyet e célra a nyomda anyagi érdekeinek sérelme nélkül szánhatunk, szükséges mindenekelőtt, hogy a vázlatkészítésnél használandó anyagokkal és eszközökkel, az azokkal való könnyű és gyakorlatias munkálkodással tisztába jöjjünk.

1. A vázlatkészítéshez szükséges eszközök

A nyomdai vázlatkészítésre legajánlatosabb a II. sz. mellékletként bemutatott «Florpost» elnevezés alatt ismert papiros. Előnye különösen abban áll, hogy teljes átlátszóságánál fogva nagyon megkönnyíti az egyes diszitő-daraboknak, iniciáléknak, sőt egész soroknak a nyomda mintakönyvből való átvitelét. Különösen szembetűnő a papiros praktikus értéke akkor, ha valamelyes keretezést kisebb diszitő-darabokból kombinálunk, amikor is a papirnak az illető diszitő-darabra való egyszerű reátevésével is láthatjuk annak hatását, s így anélkül, hogy a diszitő-darabok időtrábló rajzolgatásával foglalkoznunk kellene, megítélhetjük, hogy az helyes-e, jó-e, s ha ennek alkalmazása kielégítőnek látszik, pár pillanat alatt átvisszük azt papirosunkra; míg nem tetszés esetén ugyanily módon, gyorsan és biztosan kereshetjük ki a diszitmény-sorozatból az oda leginkább megfelelő darabot. E papir mellett, hogy – könnyűségénél fogva – olcsó, nem okoz a vázlatkészítésnél semmiféle tekintetben sem akadályt, amennyiben egyforma könnyedséggel eszközölhető rajta úgy a czeruzával, mint a tussal, valamint a vízfestékekkel való munka. Ez utóbbinál különösen a nagyobb területű alapok kifestésénél azt fogjuk tapasztalni, hogy a papir, aszerint, hogy a festéket bővebben vagy mérsékeltebben hordtuk fel rá, természetsszerűleg ránczos lesz; ez azonban száradás után teljesen eltűnik, mert a papir visszanyeri simaságát.

A III. számú melléklet ugyane papirost mutatja be, de pontosan cicerós beosztású vonalzással. Mértani rajzu vázlatkészítésnél, vagy amikor vonalas diszt használunk, általában pedig a saját használatunkra szánt vázlatoknál, de főleg kezdőknek megbecsülhetetlen segédeszköz ez, melynek igénybevétele mellett megkimélhetjük magunkat a méretezésekkel járó nagy munkától, de egyszersmind lehetővé teszi azt, hogy még a legkomplikáltabb vázlatunkat is pontos typographiai méretekre készíthessük.

Természetes, hogy a «Florpost»-papiros csak a fehér és – s tekintve, hogy ezt ugyyszólván valamennyi gyengébb színárnyalatban gyártják – a gyengébben színezett papirosokon nyomandó munkák vázlatkészítésénél jöhet figyelembe; az erős színárnyalatu vagy egész sötét papirosoknál leghelyesebb a tervezést az eredeti papíron eszközölni.

Szükséges azután lehetőleg 3-féle czeruza: kemény, középkemény és puha. A keményet a sötétszínű papirosokon eszközölni vázlatkészítésnél – később megmagyarázandó módon – használjuk. A középkeményet és puhát egyaránt és szükség szerint az alapvonalak és a rajz meghúzására használjuk. Ajánlatos, hogy legalább e két utóbbiból 2–2 darab legyen birtokunkban, s hogy ezeket a munka megkezdése előtt jól meghegyezve tartsuk készletben.

Jól hegyezett czeruzát úgy kapunk, ha a fa alkatrésznek késsel való eltávolítása után a grafit-részt finom üveg-papír segítségével élesre köszörüljük.

Egy kisebb, kb. 25–30 cm. hosszú, és nagyobb, kb. 50–60 cm. hosszú vonalzó kielégíti az ily irányu szükségletet; de nagyon sok esetben szinte nélkülözhetetlen, egy jó körző-készlet.

A vázlatok színezéséhez továbbá vízfestékekre, vagy színes krétára van szükségünk. Bár a saját használatunkra készülő vázlatoknál megfelelne esetleg a színes kréta is, mégis inkább ajánlatos a vízfestékek használata. Olcsóbb is, praktikusabb is; mert ha a vízfestékekből csak a legszükségesebb színeket szerezzük is be, módunkban van ezek keverése útján a szín-előállítást a végtelig fokozni, addig a színes krétát csak a maga természetességében használhatjuk: minden színre más és más krétát. De vannak esetek, amikor a kréta viszont jó szolgálatokat tehet és pedig különösen akkor, ha pl. valamely kisebb vagy nagyobb színes, esetleg alapnyomattal ellátott falragasz-vázlatot készítünk, stb.

Vízfesték, aszerint, hogy mire használják, sokféle van a kereskedelemben. A mi célunkra teljesen megfelel az Anreiter vagy más hasonló gyártmányu technikai gombfesték, melynek egyes darabja részben 6 fillérbe, részben 10 és 15 fillérbe kerül. A könnyű, gyors munkálkodás szempontjából szükséges, hogy e vízfestékekből, a három alapszínen: tiszta sárga, vörös és kéken kívül a másod- és harmadrangu színekből is beszerezzünk néhányat és pedig: sárgás-narancs, vöröses-narancs, cinóber, bibor, viola, ultramarin, kékeszöld, zöld, és citromzöld. Az egyes színek megtörésére és sötétítésére egyaránt kell a fekete; míg világosabbá tételére és az alapszíneknél pótlásul a fehér szín. Ez utóbbiból ajánlatos 3–4 darabot beszerezni, mivel ennek használhatósága a vázlatkészítésnél sokoldalú előnyökkel jár. Végezetül, nem ritkán, jól használhatjuk még az aranyfestéket is.

E festékkészletet néhány festék-csésze, 3–4 különféle nagyságu ecset, 2–3 rajztoll, egy tucsat rajzszög, s egy kis üveg jobbfajta folyékony tus egészíti ki; de ajánlatos egy negyedréti rajztábla beszerzése is.

Ezek volnának tehát az eszközök, amelyek a vázlatkészítésnél nélkülözhetetlenek. Természetes, hogy annak, aki a vázlatkészítés szép, nemes és hasznos munkáját alaposan meg akarja ismerni, mindenekelőtt az eszközökkel való bánásmódot kell jól elsajátítania. De ez nagyon könnyű dolog; a nehezebb és hosszabb gyakorlatot, sőt az idevágó szakirodalom tanulmányozását is igénylő munka a színek és azok keverésének ismerete. Tekintve, hogy ilyen – alaposan megírt – tanulmányok* vannak már szakirodalmunkban, nem okoz különösebb nehézséget annak többszöri átolvasása; a többit majd meghozza a gyakorlat.

* Fuchs Zs.: A színes festékek a nyomdászatban. Pallas. 1903.

2. A vázlatkészítésről általában

A vázlatkészítés megkezdése előtt számolnunk kell minden körülménnyel; de egyik leglényegesebb dolog az, hogy a nyomda betű- és diszítő-anyagával teljesen tisztában legyünk, mert az munkánkat nagy mértékben megkönnyíti. Szükséges továbbá, hogy a gépmesterrel, illetve a nyomóval egyetértőleg készítsük el vázlatunkat, véleményüket kikérjük úgy a színezésre, mint a nyomásra vonatkozólag, hogy így a munka tökéletes kivitelét biztosítsuk; mert ha ezt nem tennénk, nagyon sok esetben megnehezítenénk az ő munkáját, ami természetesen a munka rovására megy. Előnyös mindenképpen az, sőt elengedhetetlen, hogy szedő és nyomó egyetértően működjenek közre egy-egy vázlat helyes kivitelében, mert csak így lehet az jó és tökéletes.

A vázlat készítésénél első sorban mindig a szöveget igyekszünk jól elhelyezni, s ha ez irányban megállapodtunk, kiválasztjuk az annak leginkább megfelelő betűfajt s leszedjük a fősort, ha ez megfelel, a szöveg többi részét arányosan köréje csoportosítjuk. Csak ezután gondolhatunk a diszitményekre. Fő elvünk legyen itt, hogy ez a felhasznált betűfajjal lehetőleg összhangzásban legyen. Ezt megkívánja a munka stilszerűsége. Ecsetvonású betűkhöz lehetőleg ecsetvonású diszket, tollvonású betűkhöz ellenben tollvonású diszitményeket kell használnunk. Ékes bizonyítékát látjuk ennek a közelebbi idők betűöntődei termékeinél, ahol is már az egyes betűfajokhoz azoknak mindenben megfelelő diszítő-anyagot is készítenek, mint pl. az Eckmann, Behrens, Makart, Herold, Hohenzollern, Ver Sacrum és sok más betűfajnál, amelyeknek mindegyike külön-külön rendelkezik a betű vágásához mért diszítő-anyaggal, megkönnyítve ezzel a mesterszedések valóban stilszerű kivitelét. Sajnos azonban, hogy az ily teljes betű- és diszítő-anyaggal ma még nagyon kevés hazai nyomdánk dicsekedhetik s így nagyon sokszor jobb gondolkodásunk ellenére is meg kell alkudnunk az «ahol nincs, ott ne keress» elvével. Ilyenkor azután nem marad más hátra, mint hogy legalább a betű- és diszítő-anyag között való vastagsági arányt a jó izlésnek megfelelően oldjuk meg, még pedig ha másképp nem menne: akár a színezéssel is, és pedig aképpen, hogy az erősebb betűket vagy diszitményeket gyengébb színnel, a világosabbakat élénkebb színnel nyomjuk.

Törekedjünk mindenkor a lehető egyszerűsége, mint amely mindenkoron a legszebb is. A kierőszakolt feltűnőség nyers hatása – nem szép.

Jegyezzük azt meg magunknak jól, hogy csakis az olyan munka lehet mintaszerű és érhet el jó hatást, amely feltétlenül helyes, reális alapokon épül fel, s a hatás ott, ahol nem természetes uton, hanem mesterkéltséggel jelentkezik, éppen ellenkezőleg a czállal, visszatetszést fog szülni.

Bármily egyszerű munkát készítsünk is, igyekezzünk azt úgy előállítani, hogy már az első pillanatban észrevehesse az, aki kézhez kapja, hogy ki és mit akar azzal kifejezni. Nagyon hálás dolog e tekintetben a szemléltetés, vagyis az ajánlott cikknek klisé útján való reprodukálása. Egyszóval, az előállítással kell elérnünk azt, hogy az illető nyomtatvány ne kerüljön olvasatlanul a papirkosárba.

De ne hagyjuk figyelmen kívül a modern irány két kitűnő segítő eszközét, a divatos papírt s az ennek megfelelő kifejezésteljes, de többé-kevésbé tört színek alkalmazását. E két dolgot sokszor a legrafináltabb izléssel előállított szedés sem kárpótolja. Hogy példát hozzunk fel, ilyen a sötétszínű papirosoknak világosabb színekkel való nyomtatása, amit ma már minden nehézség nélkül alkalmazhatunk, mivel ily abszolút fedő festékek forgalomban vannak. Nem kevésbé frappáns hatása pl. két jól kiválasztott sornak vörös papíron fehér színnel való nyomtatása. Ez oly diszkrét és mégis feltűnő, amit nem egykönnyen tudnánk utolérni más-nemű eljárással.

Nagy befolyással van munkánkra az is, ha izlésünk fejlett, finomult, ha az ismert grafikai művészek és jónevű mesterszedők munkáinak alapos tanulmányozása után bizonyos követendő irányt és módot állapítunk meg magunknak, a munkák kivitele szempontjából teljesen önállóan gondolkozunk, nem majmolunk, utánzunk, hanem azt eredetien, teljesen egyéni izlésünknek megfelelően készítjük el.

A modern irány szellemében rejlő szabadság hozta magával azt, hogy a nyomdászatban ma már az egyéni izlés nagy mértékben jut érvényre. Ennek tulajdoníthatók jórészen ama nagy sikerek, amelyeket a modern grafika felmutathat.

Hogy az egyéni izlés nagyobb mértékben való érvényesülése a nyomdászatra mindenképpen előnyös: kétségtelennek mondható. Hiszen tudjuk, hogy a mai nyomdásztól, s főképp a mesterszedőtől minden adott alkalommal valami eredetit, újat kérnek. E kérés jogos, s ha a mai különben egyaránt fejlett műizléssel és technikával készült betüöntődei anyagokat a mesterszedő saját egyéni felfogásával, izlésével, találékonyságával alkalmazza, minden különösebb nehézségek nélkül meg is lehet felelni neki.

Hogy az egyes nyomtatványokon ki mit és hogyan használjon fel a rendelkezésére álló anyagokból, szabályt alkotni nem volna tanácsos. Egy azonban figyelembe veendő s ez: a mértékletesség. Mindent mérséklettel és mindent a maga helyén.

3. Saját használatra szánt, nem teljes kivitelű vázlatok

A mesterszedő, mint már előbb kifejtettem, helyesen cselekszik, ha minden munkája előtt, bármily egyszerű legyen is az, vázlatot készít. E vázlatok természetesen mindig a munka természetéhez képest, de mindig a megadott nagyság alapján, hol részletesebben, hol csak nagyjából lesznek kidolgozva. A saját használatunkra szánt vázlatnál, amikor pl. egy egyszerűbb munkáról van szó, elegendő, ha a szövegnek alapos átgondolása után, csak úgy hevenyészve pár czeruzavonással megrögzítjük a papíron gondolatainkat. Körülbelül olyan formán történhetik ez, mint azt a 8. ábra mutatja. Nem kell az ilyesmit kiczirkalmazni, még a vonalzó is felesleges, szabadon, könnyedén kell kezelni, egyedül fontos itt csak az, hogy a kellő nagyságra készüljön, mert célja csak az, hogy gondolatainknak, eszméinknek a munka kivitelét illetőleg csak némileg megközelítő képét adja. Ha azután ezzel a pár pillanatig tartó ugynevezett nyers vázlattal készen vagyunk, megvizsgáljuk e munkánkat mindenekelőtt abból a szempontból, hogy nem tévedtünk-e a szövegnek szánt hely kiszámításával, ha eme vizsgálódásunkkal készen vagyunk, a térelosztás, a diszitményezés, a vonalvezetés helyessége iránt győződünk meg. Az eközben rendszerint feltűnedező eszméinket, anélkül, hogy e nyers vázlatról valamit a dörzsgummival eltávolítanánk, szintén reáviszjuk, de hogy e javítások szembetűnőbbek legyenek, czeruzánkat erősebben nyomjuk meg, hogy e vonalak vastagabbak legyenek. Ekkor azután előáll egy aránylag könnyebb helyzet; amikor is szemünk előtt látva körülbelül a 9. ábra szerinti képet, izlésünk szerint választhatunk, a két mód között, vagy pedig még módosítva rajta alkothatjuk meg a végleges tervet. Ezt azután már ajánlatos egy újabb tiszta papirosra átvinni, úgy, hogy a 10. ábra képe szerint, ha nem is vonalzóval húzott, nyilegyenes vonalakkal, de pontos typografiai méretekkal és a beosztás helyes feltüntetésével körülbelül hüen adja vissza gondolatainkat, hogy így biztos támaszpontul szolgálhasson az ezután már megkezdhető szedésnél.

De amennyire fontos és nélkülözhetetlen az ily vázlat készítése a vonalas disszel ellátott munkák megkezdése előtt: akként szükséges ez akkor is, mikor munkánkhoz semmiféle, vagy nagyon kevés diszt használva, tisztán a sorokkal, azok tetszetős, helyes értelmezési elrendezésével, csoportosításával kell hatást elérnünk.

Ilyenkor első teendőnk az, hogy megállapítva a szedés nagyságát, kikeressük az adott kéziratban a legjelentősebb, a fő-sort, s kézbe véve a nyomda mintakönyvét, kiválasztjuk abból azt az írástípust, amely az adott viszonyok között annak leszedésére a legalkalmasabb. Ha ezt ízlésünknek megfelelően megtaláltuk, megkaptuk a támpontot is, amire továbbá munkánknál támaszkodhatunk, de megkaptuk egyszersmind az irányt is, amely szerint a többi sorokat elrendezhetjük.

Tegyük fel, hogy egy kisebb cégkártya szedése előtt készítünk egy ily vázlatot, a mikor is fősorunk körülbelül a 11. ábra szerinti területet foglalja el. Erre kell tehát építenünk munkánkat és pedig aképpen, mindig azt a betűfajt véve alapul a szöveg többi részére, mint amelyből a fősort számítottuk alkalmazhatónak, pár vonással jelezzük a sorok által elfoglalandó területet, annak beosztását, elrendezését. A 12. ábra mutatja, hogy milyen a képe egy ilyen pár vonással megrajzolt vázlatnak. Jelentéktelennek látszik bár gyakorlati értéke, de mindjárt szembetűnőbb lesz akkor, ha ugyancsak ilyen alapon – nem egyféle, hanem két-három vagy többféle elrendezésű vázlatot készítünk, mint pl. a 13–14. ábrák, amelyek szintén nem vesznek több időt igénybe néhány percnél, de módot nyújtanak az összehasonlításra s arra, hogy a három közül egyet elfogadva, vagy esetleg egy negyediket készítve, kifogástalan elrendezésű nyomtatványt nyerhessünk.

Fokozottabb mérvben tűnik azután szembe az ily vázlat haszna akkor, ha valamely nagyobb alaku, több szöveggel, több czimsorral ellátott nyomtatványhoz készítjük azt, amikor is egy-egy hibás elrendezésű vagy nem a kellő nagyságfokozatu sor az egész hatást lerontaná.

Nem sokban változik a helyzet akkor, ha ama kívánsággal állunk szemben, hogy egy nyomtatványon valamelyes nagyobb, önálló diszt is alkalmazzunk. Ilyenkor – ha a vázlat csak saját céljainkra készül – ajánlatos a már előbb leírt módszer igénybevétele mellett a fősort leszedése és lehúzása is, hogy a szintén lehúzott nagyobb disztődarab vele kellőleg összhangzásba hozható legyen. Ha ez megtörtént, a szöveg többi része sokkal könnyebben és jobban csoportosítható köréje. Egy ily vázlatot mutat a 15. ábra, amelyre a fősort és a disztimény levonat útján került, míg a többi sorokat, illetve az azokat helyettesítő vonalakat reárajzoljuk. Természetes, hogy ennek a disztiménynek és ennek a fősortnak ily alaku elrendezése nem az egyedül jó, van annak még más módja is, különösen, ha a papírost nem szélességben, hanem magasságban vesszük hosszabbra. Amily könnyen készítettük ezt az előbbi, – levonatunk révén – épp oly gyorsan és könnyen készíthetünk még egy vázlatot és győződhetünk meg arról, hogy magasságban elrendezve miként festene a dolog.

Nem sokkal több munkával jár, de némileg mégis körülményesebb a saját használatra szánt vázlat készítése akkor, ha valamelyes vonalakkal összefüzendő disztiményből kell vázlatunkat terveznünk. Mint mindig, úgy ilyenkor is, a kézirat alapos átgondolása után fogunk munkához, s mindenkor a sorokat igyekszünk előbb tetszetősen elrendezni, amivel egyértelmű, hogy a fősortban már megállapodtunk, s arról esetleg már levonatot is készíthetünk magunknak.

Tegyük fel, hogy egy ilyen esetben a sorokat ábrázoló nyers vázlatunk úgy sikerült, mint azt a 16. ábra mutatja. Ezen látjuk azt, hogy jóllehet a szöveg a rendelkezésre álló területet majdnem teljesen igénybe veszi, mégis megtűné a diszkrét disztitést. Vizsgálódva ez irányban azt fogjuk találni, hogy tekintettel arra, miszerint úgy oldalt, mint alul kevés helyünk van, itt tehát csak nagyon kevés diszt alkalmazhatunk; de viszont az alsó két szedés-oszlop között nagyobb szabad terület lévén, itt már választhatunk valamely a szövegre vonatkozó embléme, vagy más e térnek megfelelő diszt között. Amennyiben rendelkezünk olyan felett, mindenestre ajánlatosabb, ha az előbbi választjuk. Keresgélve a mintakönyvben, találunk is ilyet, de sajnos, egy kicsit széles, de mivel nem nagy a különbség, könnyű a segítség: az alsó két oszlopot átformáljuk az emblémének megfelelően. Ezután már könnyű a dolgunk; ha egyszerűbb

rajzu az embléme, a mintakönyvből átpauzáljuk a megfelelő helyre; ha nehezebb rajzu, úgy levonatot készítve róla, azt ragasztjuk be. Így azután előáll a 17. ábrán látható vázlat, amelyen a disz kellemesen simul a meglehetősen csinosan elrendezett szöveghez.

De ez egy egyszerűbb példa volt; lássunk már most olyat, amelyen a diszitménynek több szerep jut, amikor a rendelő kívánsága az, hogy a nyomtatvány diszesebb legyen, de úgy a szöveg és a tér is engedi ezt. Az eljárás ilyenkor is ugyanazzal, a sorok elrendezésével kezdődik, de már kezdettől fogva nagyobb figyelemmel vagyunk arra, hogy diszitmények alkalmazására lesz szükségünk, s a szöveget eszerint osztjuk is fel csoportokra, vagy helyezzük egy csomóba. Vázlatunk, az apróbb sor-csoportokat nem számítva, olyanforma képet nyer, mint a 18. ábra a)-val jelzett fele. Jóllehet ezen abszolút semmit sem rajzoltunk, csak kusza vonásokkal töltöttük ki, – természetesen mindig az előttünk fekvő mintakönyv alapján – a diszitményre szánt helyet, mégis fogalmat alkothatunk már ekkor is magunknak munkánk minőségéről, s ugyanily módon javítgatva rajta, a végleg elfogadott formában vázlatunk másik felére átpauzáljuk, vagy felragasztjuk a megfelelő diszitmény-darabokat, hogy azután, esetleg vonalzó segítségével, meghuzzassuk az összekötő-vonalakat. Így nyeri vázlatunk azt képet, amit a 18. ábra b)-vel jelzett fele mutat.

Természetes, hogy a dusabb diszítésű, a nagyobb alaku saját használatra szánt vázlatok készítésénél is ajánlatos így eljárunk, mert az ilyenek már nagyságuknál fogva is több munkát és időt igényelnek; de az olyan mesterszedőnél, aki a vázlatkészítésben már meglehetősen foku gyakorlatot szerzett, sok esetben elegendő is lesz az, ha vázlatát csak a 18. ábra a)-val jelzett fele szerint viszi ki; a gyakorlott szem, a jó izlés pótolja majd a részletes kidolgozást. Persze ezt csak gyakorlott mesterszedőknél s az egyszerűbb dolgokra vonatkoztatva értem.

Vannak azután olyan vázlatok, melyeken a szöveg elenyésző csekély. Ilyenkor nem ritkán ama kívánsággal állunk szemben, hogy a fenmaradó területet diszitménnyel kell megtöltenünk.

A legegyszerűbb, legkönnyebb módot ha vesszük, azt, amit a 19. ábra mutat, a vázlatkészítéssel vajmi kevés bajunk van. Ha az alkalmazandó sor vagy sorok le vannak szedve, levonatot készítünk róla, s a kellő nagyságra köréje rajzoljuk a 19. ábrán látható külső és belső vonalkeretet; az ezek közt levő üres területet azután beragasztjuk a felhasználandó diszitmény levonatával. Ilyen esetben, amikor is a mintakönyvből való átpauzálás sok időbe kerülne, inkább ajánlatos 10–20 ily körzetdarab többszöri levonása, amit mindjárt 2–3-féle körzetdarabbal egyszerre eszközölhetünk, hogy a beragasztás előtt próbálgathassuk egyiknek vagy a másiknak jobb, tetszetősebb voltát.

Ugyanezt az eljárást követjük akkor is, ha pl. az egyes körzetdarabkákat nem óhajtjuk szorosan egymás mellett, hanem az egyes diszitménysorok között vonaldiszt szándékozunk alkalmazni. Egyáltalán nagyon ajánlatos az, hogy az olyan vázlatoknál, amelyeken egy és ugyanazon önálló diszitménydarab akár kisebb, akár nagyobb legyen is az, nagyon gyakran fordul elő, vagy pedig, mint a 19. ábrán egész mintázatot alkot, az illető darabok beragasztásával segítsünk magunkon, különben munkánk nem lenne arányban az arra szánható idővel.

Vesződésesnek, több munkával járónak látszik bár a 20. ábra vázlatának elkészítése is, pedig egy kis praktikus beosztással, a ciceróra beosztott papirosra, s a vonalzó igénybevételével nagyon is egyszerűvé tehetjük azt. A felhasznált diszítő-darabok ugyanis olyannyira egyszerű rajzuak, hogy egy-egy darabnak a megfelelő helyre a mintakönyvből való átpauzálása után, a többi vele egyenlő darabokat még a leggyengébb rajzoló is könnyen megrajzolhatja; de fennáll itt is az a mód, hogy az egyforma darabokat – egy csoportban lévén – beragasztjuk.

Már azután a 21. ábra vázlatát s az ily karrakterü nagyobb alaku vázlatokat is legkönnyebben úgy készíthetjük el, ha egy már az előbbieik folyamán látott nyers vázlatot készítünk, s annak alapján az egyes diszitó-darabokat a megfelelő helyre pauzálva, az összekötő vonalakat vonalzó segítségével meghuzzuk.

A saját használatra szánt vázlatkészítés itt elmondott különféle módozatainak egybevetésével azután, hol az egyiket, hol a másikat használva, aszerint, hogy melyik felel meg inkább munkánk természetének, elkészíthetünk mindenféle vázlatot, amely egy színben és fehér vagy világosabb árnyalatu papiroson lesz nyomandó.

Az ugyanily papirosokon, de két színben készítendő nyomtatványok vázlatai, ha azok saját használatra vannak szánva, alig különböznek az előbbiektől. Rendes körülmények között ugyanis a második szín csak egyes sorok kiemelésére alkalmaztatik, az egész képét tehát csak annyiban változtatja meg, hogy annak egyes részeit feltűnőbbé teszi. Ilyenkor, hogy vázlatunkon ezt feltűntessük, teljesen elegendő az, ha a kiemelendő sorokat a megfelelő kiemelő színnel aláhuzzuk, vagy teljesen áthuzzuk. Nem ritkán azonban a két szín nem az előbb leírt módon használtatik fel, hanem az egyes sorokon kívül a diszitmény is egészben vagy részben a második színnel kell, hogy nyomuljon, vagy még más esetben a második színt valamelyes alapnyomat képezi. Ez esetekben már a vázlat részletesebb kidolgozást igényel; ezt azonban majd a teljes kivitelű vázlatok készítésénél tárgyaljuk, csakugy, mint a többszínű és erősebb árnyalatu, vagy sötét papirosokon nyomandó vázlatok készítését is.

4. Teljes kivitelű vázlatok

A teljes vagy részletesebb kidolgozású vázlatok készítése módja, amennyiben azok fehér vagy gyengébben színezett papiroson eszközöltetnek, olyankor tehát, amikor «Florpost»-papirost használva a diszitmények jórészt a mintakönyvből vihetjük át vázlatunkra, az előbbi fejezetben leírt módozatoktól nem sokban különbözik. Akár a magunk, akár a rendelő számára készítünk azonban teljes kivitelű vázlatot, bajosan nélkülözhetjük a már előbb tárgyalt nyers vázlatot. A teljes kivitelű vázlat, a nyers vázlatnak részletesebb, pontosabb kidolgozásából áll, lényege tehát, amely meggondolást, fontolgatást igényel: a nyers vázlat. Ezt kell tehát előbb úgy megalkotnunk, hogy a teljes kivitelű vázlatot arról mintegy lemásolhas-suk. Nem értjük ezt az egyes sorokra, vagy diszekre, amelyek a nyers vázlaton czeruzafolttal, vagy vonalakkal is lehetnek elég jól feltűntetve, hanem értjük az egész vázlat sorcsoportosítására, térelosztására, valamint ornamentális hatására. Addig ne is fogjunk a teljes kivitelű vázlat készítéséhez, amíg nyers vázlatunk minden részletét meg nem állapítottuk, mert munkánk nem lesz tökéletes; hol ezt, hol amazt találjuk majd kifogásolhatónak, úgy, hogy végeredményül vázlatunk a sok javítás folytán elveszti tisztaságát, s nem szolgálhat másnak, mint eszköznek arra, hogy ez alapon még egy vázlatot készítsünk. Az ilyen nyers vázlaton bár nem feltétlenül szükséges, de ajánlatos az egyes diszitó-daraboknak szem elé tüntetése, különösen kezdőknél, gyakorlatlanabbaknál, akik a diszitményezés terén nem bírnak nagy gyakorlattal, s nem tudják a czeruzafoltokból, kusza vonásokból összerótt vázlatból megítélni azt, hogy az egyes felhasználni szándékolt diszitménydarabok jól fognak-e a nekik szánt helyen festeni. Az ilyen részletesen megállapított nyers vázlatról azután végtelenül könnyű dolog másolatot venni.

De az ilyen körülményesebb kidolgozású nyers vázlattal – amely biztos támasztékul kell, hogy szolgáljon a teljes kivitelű vázlat elkészítésére, – csak addig kell bibelödnünk, amíg kellő gyakorlatot szereztünk arra, hogy a pár vonásból álló nyers vázlat után is – gondolatban szemeink előtt látva az egészet, minden részletével – el tudjuk készíteni teljes kivitelű

vázlatunkat. A vázlatkészítéssel való kitartó és szorgalmas foglalkozás pedig ezt csakhamar meghozza mindenki számára; sőt meghozza a gyakorlat azt is, hogy a nyers vázlatot oly diszkrét vonalakkal tudjuk megrajzolni, hogy ezt magát dolgozzuk ki mindjárt részletesen, különösen az egyszerűbb nyomtatványok vázlatainál.

Teljes kivitelű vázlatról tisztán sorokból álló szedésnél beszélni nem lehet; magunknak nincs szükségünk rá, a rendelő meg ilyet sohase kívánhat. Merkantilis munkáknál legfeljebb a fősor lehuzása után a közötte elhelyezendő sorok vagy sorcsoportok elrendezését feltüntető pár vonalból álló vázlatról lehet szó; ami azonban a rendelő szempontjából nem sokat ér; de ilyen esetekben nem is kell a rendelőnek vázlat, hanem inkább próbaszedés.

Nem sokban változik a helyzet akkor, ha valamelyes nagyobb disz, vagy a szövegre vonatkozó ábra kerül alkalmazásra a különben teljesen sorokból álló nyomtatványon. Ilyen esetben a vázlatot szintén nem kell részletesebben kidolgozni, mint akkor, ha azt saját használatunkra készítjük, tehát úgy, mint azt a 15. ábrán láthatjuk. A fősorról és az ábráról levonatot készítünk, a többit, persze kellő számítással arra, hogy vajjon az a szedésben a főornak megfelelő betűfajból megy-e, vonalakkal helyettesítjük s esetleg az egyes sorokat beleírjuk.

Ha azután valamelyes kevesebb, vagy több diszitménnyel ellátott teljes kivitelű vázlatot akarunk készíteni, a már előbb – a 16., 17. és 18. ábra körül – leírt módon járunk el; vagyis részletesen kidolgozott nyers vázlat elkészítése után a fősort, esetleg a főbb sorokat, a vázlatnak megfelelő beosztással lehúzzuk – esetleg mindjárt a megfelelő színben – egy tiszta iv Florpost-papírosra; azt azután reáhelyezve a nyers vázlatra, meghúzzuk éles czeruzával, nagyon gyenge vonallal az azon esetleg alkalmazott vonaldiszt, ezen pedig megjelöljük a diszitménydarabok helyét, amelyeket azután a mintakönyvből, lehetőleg pontosan, a megfelelő helyre pauszálunk. Ez a művelet gyorsan megy, méregetéssel, próbálgatással – jó kivitelű nyers vázlatunk lévén – nem jár, s a vázlatkészítésben némi gyakorlattal bírók ezt ahelyett, hogy czeruzával végeznék, mindjárt a soroknak megfelelő színnel, vízfestékkel és rajztollal eszközölhetik, ami a munka gyorsabb menetét segítené elő. Az ily vázlatokon esetleg előforduló emblémet vagy más nagyobb diszt természetesen ajánlatos a sorokkal együtt levonás után a vázlatra vinni, előnyösebb ez úgy az átpauzálásnál, mint a beragasztásnál. Sem a sorokat, sem pedig az emblémet nem kell ily esetben kizárni, kikötni, a lehúzó-hengert megfelelő színnel befestékezni, szóval körülményes és időtrábló munkát végezni; az felesleges. Ily esetben a következőkép járunk el: A 22. ábra egy cégkártya nyers vázlatát mutatja; erről kell nekünk egy teljes kivitelű vázlatot készítenünk. Mindenekelőtt e nyers vázlatra reáhelyezünk egy darab «Florpost»-papírost s átpauzáljuk az azon alkalmazott fősort és az embléme helyét négy-négy vonallal úgy, mint az a 23. ábrán látható; ha ez megvan, leszedjük megfelelő betűfajból a fősort képező «Hangszerek» szót, s kézhez vesszük az emblémet is. Most azután a 23. ábrán látható kis rajzot reáteszünk a lehúzó-prés lapjára, s az azon feltüntetett helyen elhelyezzük úgy a sort, mint az emblémet, s hogy a lehúzáskor el ne dőljenek, vagy meg ne csuszának, megtámasztjuk őket nagyobb ürpótlókkal. Egy hengernek meg a kőnek mosása és a szükségelt színű festékkel való bedörzsölése időtrábló, meg költséges volna, tehát úgy segítünk magunkon, hogy egy már használaton kívül helyezett hengerből vágunk ki egy kisebb darabkát s ezt dörzsöljük be, ha kéznél van egy kis kövön, ha ez nincs, úgy jobbféle, nem foszladozó karton-papíron, vagy czinklemezen. Ezzel azután befestékezve a levonandókat, «Florpost»-papírra lehúzzuk azt, esetleg mindjárt több színben is. Így nyerjük azután 24. ábra képének megfelelő levonatot, amelyet, ha munkánk sürgős, s azon mindjárt folytatni akarjuk a további eljárást, beporozzuk magnéziummal vagy földlennel (Federweiss), úgy, hogy az száraz lévén, kezünkkel el nem maszatolhatjuk. E levonatot a nyers vázlatra helyezve, megjelöljük a diszitménydarabok helyét, a vonaldiszt meg mindjárt a megfelelő színben átpauzálva, nincs más munkánk, mint az egyes diszitménydarabokat a mintakönyvből szintén reávinni s a még hiányzó sorokat megjelölni, s a 25. ábra szerinti vázlatunk kész.

Ugyanezt az eljárást követjük akkor is, ha vázlatunkat több színben akarjuk kivinni, változás csak ott van, hogy amennyiben a levonandó részeit a vázlatnak más és más színben terveztük, azt aszerint festékezzük be, s a többi részt is a tervnek megfelelő színekkel húzzuk ki.

Nem sokban, de mégis változik az eljárás akkor, ha vázlatunkon valamelyes alapnyomatot is akarunk feltüntetni. Ilyenkor nem húzhatjuk ki vázlatunkat mindjárt vízfestékkel, ha a levonandó részek készen állanak. A présen nyert levonatunkat előbb gyenge czeruzavonással kell teljesen elkészítenünk, hogy a megfelelő helyre befesthessük az alapszint, s csak azután húzhatjuk ki a diszitményeket, meg vonalakat. Ha pontos és részletesen kidolgozott nyers vázlatról készítünk teljes kivitelű vázlatot, egyes egyszerűbb rajzuaknál mellőzhetjük az alapszinek megfestése előtt a czeruzával való kihuzást; elvégezhetjük azt úgy is, hogy levonatunkat a nyers vázlatra erősítve, az azon átlátszó vonalvezetésnek megfelelően festjük meg alapunkat; ez azonban sötétebb színű alapoknál nem ajánlható, mert a papír elveszti átlátszóságát, s munkánk azután megnehezül, míg a czeruzavonás még a sötét alapszineken is átlátszik, mert mérsékelten véve, a vízfesték meg nem fogja.

Nagyon gyakori az eset, hogy egyes felhasznált sorok, vagy embléme kétszínű kivitelben kell, hogy nyomassanak s természetesen vázlatunkon is így kell azokat bemutatnunk. Ilyenkor a lehuzáskor a soroknál mindig a konturt kell vennünk, az emblémeknél vagy más diszeknél, amennyiben azok rajza olyan jellegűek, hogy az egyik szín a kontur, a másikat ellenben valamely alapszín képezi, úgy itt is a konturt kell lehuznunk, a másikat pedig belefestenünk. Másik eset az, amikor az embléme rajzának egy-egy részét, mint pl. növényi disz között egy női alak, kell más színben nyomnunk, ilyenkor tetszőleges dolog az, hogy melyiket akarjuk levonat útján vázlatunkra vinni, de ajánlatos mindig azt választani, amelyiknek átpauzálása több munkával járna. De ez természetesen csak azon emblémekre vagy nagyobb diszekre értendő, amelyek egyébként már kétszínű nyomásra szántan – tehát két formában vannak a nyomda birtokában, míg azokat, amelyeket csak utóbb – stereotípia vagy galvanoplasztika útján – akarunk két részre venni, a mintakönyvből tanácsos átpauzálni mindkét színben, s elfogadás után kell magát a diszt két színre bontani.

Ugyanezen eljárási módozatokkal, kisebb alaku vázlatoknál a lehuzást, nagyobbaknál a beragasztást véve segítségül, elkészíthetünk mindenféle vázlatot korlátlan színezéssel, fehér vagy gyengébben színezett papiroson, mikor ugyanis a «Florpost»-papiros nyújtotta előnyöket igénybe vehetjük.

Szolgáljon ennek bizonyítékául a IV. mellékleten reprodukált, kombinált előállítású, teljes kivitelű részvény-vázlat, amelynek készítésénél úgy a lehuzás, mint a beragasztás, rajzolás és pauzálás igénybe lett véve. Készítési módja a következő volt. A pontos méretű, de egyébként nem részletes nyers vázlat elkészítése után, egy az eredetnél jóval nagyobb «Florpost»-papiroson levonat lett készítve a vázlat baloldalán látható jelképes karakterű kliséről és pedig a tervezett kék színben, amellyel egyidejűleg egyszersmind a fősorok is lehuzhatók lettek volna, ettől azonban el kellett tekinteni, hogy az alapnyomatba tervezett negatív-képű rajz kivitelénél zavart ne okozzon. A sorokról külön fekete levonat készült. A kliséről nyert levonatot reáhelyezve a nyers vázlatra, megjelöltük a méreteket úgy a vonalvezetés, mint az egyes diszitmény-darabok helyének feltüntetése céljából. Ekkor az egész diszt gyenge czeruzavonással részben megrajzoltuk, részben pedig a mintakönyvből átvittük. Következett az alapnyomat közepén látható rajz külső részének – betüöntődei disz lévén – a mintakönyvből való átvitele, míg a belső rész, a fogaskerék, s az ebbe kombinált monogramm, előbb külön papíron lett megrajzolva s erről lett a vázlatra átvive. A fősorokat s a négy sarokban látható «550» számot a fentemlitett levonat alapján vittük a vázlatra, míg a fősorok között látható kis vonaldiszt megrajzoltuk. Ezután következett a vázlat vonaldisze között húzódó soros disznek a megfelelő színben való lehuzása és beragasztása. Ezzel készen lévén, a munka már nagyon

könnyű. Az alapszín kellő elővigyázattal való megfestése után kék színnel kihuzzuk a fő sorokat, a vonalakat s az egyes darabokat, s a vázlat kész.

Hogy mennyire kell vigyázni az ily vázlatok készítésénél a beragasztásra, élénken illusztrálja e mellékletnek alsó jobboldali része, ahol is célzatosan rosszul ragasztottuk be a vonalak között húzódó soros diszt, s nem simítva ezt el teljesen, azt értük el vele, hogy így szemléltethetővé tette ennek káros következményeit, azt, hogy így a vázlat papirosa ránczot vet.

Kissé körülményesebb azonban az eljárás akkor, ha a papír sötét, mint pl. a most divatos boríték papírok. Az ezeken való vázlatkészítésnél igen nagy előny az, ha a szedő rajzolni tud, itt arra nagyon gyakran van szüksége.

A sötétszínű papirosokon való vázlatkészítésnél nyers vázlatunkat ugyszólván teljesen ki kell dolgoznunk, s ha ez kielégítően sikerült ennek alapján, az azon felhasznált nagyobb diszeket, a fősort vagy sorokat a már előbb tárgyalt módon s a megfelelő színekkel lehuzzuk az eredeti papírra. A többi részt, a vonaldiszt, s az egyes kisebb disztimény-darabokat azután a nyers vázlatról visszük át másoló-papír segítségével, mely esetben ajánlatos szürke másoló-papírt használni s azt használat előtt jól letörölni, hogy ne nagyon fogjon, mert zsiros lévén, a vízfestékekkel való utólagos kihúzásnál nehézségeket okoz; vagy ha az átmásolás nehézségekkel járna, avagy egyszerűbb rajzu vázlatoknál megrajzoljuk ezen részeket. A vonaldiszt illetőleg ez nem nehéz feladat, míg az egyes disztimény-darabok, ha azok megrajzolása nem is ment minden hibától, ne okozzon a szedőnek különösebb fejtörést, hisz nem kész munkáról, hanem vázlatról van szó. De segíthet magán a szedő még aképpen is, hogy az egyes disztimény-darabok helyét vízzel kissé megáztatva, a disztimény-darabot – természetesen tisztán és minden festék nélkül – belenyomja, amikor is annak képe eléggé kivehető módon meglátszik, s így a kellő színnel kihúzhatja. Ha munkánk nagyon sürgős vagy ha a fenti módok alkalmazását is veszélyesnek találjuk, úgy magát a nyers vázlatot helyezzük el a lehúzó-prés lapján, s reátéve egy iv selyem- vagy átlátszó szalma-papírost, a vázlatnak megfelelően elhelyezzük rajta a lehúzni szándékolt sort, emblémet, disztő-darabokat, lehuzzuk az eredeti papirosra; ilyen módon egy a 26. ábra szerinti levonatot kapunk, amelyen már csak a vonalakat kell meghoznunk. Ez tehát nagyon könnyű eljárás lenne, de természeténél fogva csak a nyomdában végezhető, s így nem tanácsos csakis erre támaszkodni, mivel éppen a színes papirosokon való vázlatkészítés nagyon érdekes, hálás és hasznos tárgyát képezi a tanulásnak s a gyakorlatnak, amit természetesen a szedő csakis odahaza, szabad idejében végezhet s így csak az előbbi eljárásokra szorítkozhatnak; ezek közül is legajánlatosabb az, ha az egyes disztő-darabokat a vázlaton jól rajzolni igyekszik megtanulni, mert ezáltal egyszersmind rajztudását is fejleszti.

Ha azután eme sötétszínű papirosokon oly vázlatot kell készítenünk, amelynek nyomása 2–3 vagy több színben lesz eszközendő, bizony jól át kell gondolnunk a dolgot, ha jó eredményre akarunk jutni. Munkánk ily esetben az előbb leírt módtól csak annyiban változik, hogy már nyers vázlatunk készítésénél figyelemmel kell lennünk arra, hogy a kívánt színmennyiség érvényre juthasson. Ez a munka nem könnyű, de okkal-móddal keresztül vihető; és pedig legkönnyebben úgy, hogy akkor, amikor a sorok, illetve a diszt vastagsági fokozatát megállapítjuk, amikor kiválasztjuk az alkalmazandó betűfajt, illetve körzetet, figyelemmel vagyunk arra, hogy az milyen színben lesz nyomandó, s hogy vajjon az illetéknéppen érvényesülni fog-e.

Általában azonban a színes papirosokkal való vázlatkészítésnél sok függ a színezéstől; ennek sikerült volta érvényre segítheti a gyengébb koncepcióju szedést, míg ha a színezés nem jó, a még oly teljes és szép szedést is tönkre teszi. A vázlatok színezéséről különben később szó lesz.

Külön kategóriába tartoznak és igen nagy és érdekes részét képezik a vázlatkészítésnek ama vázlatok, amelyeken a szöveg illusztrálva van.

Az eddig tárgyaltakban több helyütt is hivatkozás van arra, hogy a nyomtatványnak értelmesnek kell lennie, s a szövegnek, s az abban kiemelendő fontosabb részeknek oly elrendezést kell adni, hogy az az olvasót reávezesse – még akkor is, ha egyébként nem is olvassa át azt teljesen – arra, hogy annak írója, illetve küldője mire akarta figyelmét felhívni. Régebben a nyomtatványt-tervező ezt akként vitte keresztül, hogy a megfelelő sorokat kiemelte, külön sorokban aláhúzva, jobbról-balról kezeket rakva, helyezte el, sőt igen gyakran be is keretezte az egyes feltüntetni kívánt szöveget, úgy, hogy már ennek a pár szónak az elolvasása, ha nem is teljesen, de érthetővé tette a közölni kívántakat. Az ilyesmi ma már nem divik. A modern, négyszögesítő szedésmodorban, amikor a szedésnek egységes, zárt képe érdekében, csak egyféle betűfajt használnak, a sok czimsorral, kiemeléssel való manipuláció nem vezethetne célra. De segít a helyes elrendezés és a modern nyomtatványokon nagyon célravezetően alkalmazott illusztráció. A nyomtatvány-rendelők ma már tudatában vannak annak, hogy a nyomtatványon a bőbeszédűség, a dolgoknak hosszadalmas körülírása nem használ; mennél több szöveget tartalmaz, annál inkább ki van téve annak, hogy nem olvassák el – az idő pénz. Az érdeklődés felkeltésére nagyon jó eszköznek bizonyult a nyomtatványok illusztrálása; e mellett bizonyít az, hogy ezt az eszközt ma már mind gyakrabban veszik igénybe és pedig az iparosok, kereskedők, gyárosok érdekei szempontjából, sikerrel.

Az ily munkákat nagy általánosságban két részre lehet osztani. Az egyik rész az, amelyeken az illusztrációt szorosan az ajánlott tárgyra vonatkozó rajz, vagy a tárgyról fotocinkografia vagy más egyéb eljárás útján készített kép alkotja, s amelyet a rendelő bocsájt a nyomda rendelkezésére. A másik rész az, amelyeken az illusztrációt, a szövegnek megfelelően, a tervező szedő választja ki az ily célokra készült betüöntődei anyagokból, amilyenek ma már igen nagy számban vannak. Ezeket művészi kivitelüknél, perfekt, szép rajzuknál és technikailag könnyű alkalmazhatóságuknál fogva gyakran láthatjuk felhasználni.

De amíg az olyan illusztrációk, amelyeket a rendelő készített, szorosan a nyomtatvány szövegének tárgyára vonatkoznak (27. ábra), addig a betüöntődei kész gyártmányok rendszerint csak jelképesek szoktak lenni, bár van ezek között is sok olyan, amelyeket egy bizonyos tárgyra vonatkoztatva alkalmazhatunk.

Egy csinos kis sorozat ilyen betüöntődei gyártmányu jelképes illusztrációt mutat a 28. ábra, az eredetinek felényire kisebbitve; míg a 29. ábra már határozottan tárgyi vonatkozása.

Akár a rendelőtől kapjuk az illusztrációt, akár pedig az ily betüöntődei anyagok közül választjuk is azt ki, fokozottabb figyelemmel kell eljárjunk az ily munkák vázlatainak készítésénél.

Fontos körülmény itt mindenekelőtt az, hogy az illusztráció szorosan a szövegre vonatkozik-e, vagy pedig csak részben, s rajzának inkább jelképes jellege van.

Ha az illusztráció a szövegre vonatkozik: azzal egyenrangú, s a vázlatkészítésnél úgy az elrendezést, diszítést, mint a színezést illetőleg e szerint kell vele eljárunk. Ilyen esetekben a nyomtatványon az illusztráció előtérben kell, hogy álljon; nem szabad tehát sem túl nagy, vagy túlerős sorokkal, sem dusabb diszítéssel túlhalmozni; de erre nincs is szükség, hiszen beszél a kép. A vázlatkészítésnél természetesen, mint legfontosabb tényezőt, az illusztrációt vesszük alapul munkánk alakítására, a sorcsoportokat alakjának megfelelőleg kombináljuk hozzá, sőt a sorokat is az illusztráció rajzának megfelelően vastagabb vagy vékonyabb betűfajból szedjük, de ez sohse nyomja magát az illusztrációt, hogy így egyöntetű, kellemes hatású képet nyerjünk az egészből. Könnyen megy ez akkor, ha az illusztráció az alakhoz képest elegendő nagy és elegendő erős és kifejezőteljes rajzu, amikor ugyanis nincs annak kitéve, hogy a sorok vagy a disz elnyomják.

Nehezebb a helyzet akkor, ha az illusztráció az alakhoz képest kicsiny, gyenge rajzu; ilyenkor a legegyszerűbb és legcélravezetőbb segítőeszköz az, hogy az illusztrációt meg lehetőségen szabadon alkalmazzuk, körülötte elegendő üres teret hagyunk, amikor is ez az üres tér jobban érvényre engedi jutni a rajzot, azt előtérbe viszi. Ha azonban két szint alkalmazhatunk, az illusztrációnak élénkebb, intenzívebb színnel való nyomásával segítünk a dolgon.

Az ilyen vázlatok készítése különben csakugy történik, mint az az eddig leírt módozatokban ismertette volt. Szükséges azonban, hogy e helyütt mindenkor szem előtt tartsuk azt, hogy az illusztráció nem csak a szöveg jobb megértésére, s annak mintegy magyarázatául szolgál, hanem egyszersmind a nyomtatvány disze is; amiből azután önként következik az, hogy ilyenkor a diszítésnek mérsékelt határok között kell történnie, s nagyon ajánlatos, hogy lehetőleg a vonaldiszre szoritkozzunk, s azt is olyat használjunk, amelynek vastagsága gyengébb az illusztráció rajzának vonalainál, vagy azzal megegyeznek.

Különösen áll ez a tárgyi vonatkozású rajzokkal ellátott nyomtatványoknál. Mert míg egy gépgyár körlevelén, amelyet pl. egy nagyobb arányú gép illusztrációja diszit, a vonaldisz tűrhető, sőt egyes esetekben jó hatása is lehet, addig ugyanott pl. egy virágos disz izléstelen volna.

Már azután a jelképes karakterű illusztrációknál másképp alakul a helyzet; ezek már inkább megtűrnek, sőt egyes esetekben követelik is a diszítést.

Az ezekkel való munkálkodásnál legfőbb a jó ízlés, s annak tudása, miként lehet és kell az ily klisék alakjának és rajzbeli kifejezésteljességének megfelelően úgy alakítani, illetve vele összefűzni a diszitményt, hogy az a szövegnek ne csak diszkrét és ízléses keretezésül szolgáljon, hanem az ily klisé felhasználásával elérni szándékolt célnak, a szöveg élénkítésének is megfeleljen.

Nagy szerepet játszik itt a klisé jó elhelyezése. Egyeseket alakjuknál és rajzuknál fogva fent, a másikat lent, oldalt vagy középen kell elhelyeznünk. Hogy melyet kell lent vagy fent alkalmaznunk, – minden klisé más-más alaku és rajzu lévén – még csak általánosságban sem lehet szabályt alkotni. Tanács azonban van, s ez az, hogy kíséreltezzünk a dologgal szabad időnkben odahaza, hogy ítélőképességünk fejlődjék s kellő gyakorlatra tegyünk szert, amelynek birtokában azután ritkán tévedünk vagy csalódunk.

A klisé elhelyezését legelső sorban annak a nyomtatvány alakjához való viszonya befolyásolja; ez azonban – noha gyakran leküzdhetetlennek látszó akadályokat támaszt – a kisebb feladat, amelynek leküzdése az ezirányban gyakorlott szedőnek nem sok gondot okoz, legrosszabb esetben, amikor az elrendezés a szöveg értelmességének kárára menne, akként is segíthet magán, hogy a papiros alakját változtatja meg. Kisebb példányszámu nyomtatványnál ez nem jár nehézséggel, még akkor sem, ha ilyenformán nagyobb papiros kell is; nagyobb példányszámoknál pedig az alakváltoztatást akként eszközöljük, hogy a papiros területbeli nagysága megmaradjon. Tegyük fel, hogy egy kis reklám-kártya tervezésére 11 cm. széles és 14 cm. magas az adott papírnagyságunk. Tervezetünk szerint úgy a szöveg elrendezése, mint az alkalmazni szándékolt klisé kívánatosná tennék, hogy az alak keskenyebb legyen. A fent adott alak amugy sem lévén valami csinos, nyugodt lélekkel változtathatunk rajta, s vázlatunkat a szükséges szélességre szabhatjuk; ez esetben pl. 9 cm.-re, amikor is a magasság 17 cm. lesz, mert $11 \times 14 = 154 \text{ cm}^2$, $9 \times 17 = 153 \text{ cm}^2$; területbeli különbség tehát nincs. De a területbeli egységnek eme pontos betartása is csak azért fontos, mert sok az olyan rendelők száma, akik egy esetleg kisebb papirosra eszközölt, mindenben jól sikerült munka vázlatát csak azért kifogásolnák, mert a kisebb alakban megkárosításukat látnák.

Nagyon hosszadalmas volna – s a tér sem engedi – ha itt a különféle nagyságu és alaku klisék elrendezésének és az ezekkel egyidejűleg való diszitményezésnek sokféle módozataival még bővebben foglalkozni akarnék. Ehelyett arra szorítok, hogy néhány jellegzetes példával illusztrálom az e tárgyról eddig mondottakat.

A 30. ábra egy reklám-lapot mutat. Az alkalmazott jelképes klisé, s az ehez fűzött vonaldisz meglehetősen kompakt, de lármás hatásra szánva, céljának megfelelő; dacára erősségének a szöveget nem nyomja el, s az is kellőképp érvényesül. A klisé rajzbeli kivitele ecsetvonásos jellegű, s ennek megfelelőleg az alkalmazott vonaldiszt is lehetőleg ilyennek kell feltüntetni, mit a vonalak s az egyes kis darabkák sarkainak tompításával, esetleg a hosszabb vonalak egyenetlen külsejével utánozhatunk. A klisének fent való alkalmazása főleg e nyomtatvány alakjában nyeri magyarázatát; de éppen ez a klisé, – természetesen a vonaldisznek megfelelő megváltoztatása mellett – egészen jól alkalmazható úgy lent, mint fekvőleges elrendezésnél oldalt. A szövegrész Eckmann-betűi szintén ecsetvonásos jellegűek, de ha ilyenekkel nem rendelkezünk, egy erősebb grotesque-betű is jó hatású. Kétszínű nyomásnál, amikor is a klisé és disz egy gyengébb színben nyomulhatna, kevésbé erős betűk is megteszik a kellő szolgálatot.

A 31. ábra egy cégkártyát mutat. Az alkalmazott klisé szintén ecsetvonásos jellegű, de rajzának vonalai már kevésbé erősek, s ennek megfelelő a diszítés is, amelynek illetéknéppen kivitele a szövegrész elrendezéséhez alkalmazkodik. A diszítés felső részében elhelyezett soros diszt az alsó rész ellensúlyozása teszi szükségessé; elhagyása esetén felül nagyon üres volna a nyomtatvány. A szövegrész betűi stilszerűség szempontjából némileg kifogásolhatók, amennyiben nem ecsetvonásúak; de mivel erősségi fokuknál fogva kellőképp érvényesülnek a nyomtatványon, ha egyébként alkalmasabbal nem rendelkezünk, minden lelkiismeretfurdalás nélkül alkalmazhatunk ilyeneket.

De míg az előbb leírt két ábrán ezt láttuk, hogy egyes ily esetekben a dusabb, illetve erősebb diszitményezés is indokolt lehet, addig például a 32. ábra azt mutatja, hogy sok esetben az egyszerű soros disz, vagy ahelyett egy-egy mintázott vonal is megteszi a kellő szolgálatot. Különösen ajánlatos ez olyankor, amikor – mint az ábrán is – a klisé nem igen tűrne vonallal való összekötést, vagy bekerítést, s inkább az itt látható módon a szabad elhelyezést teszi kívánatossá, könnyebbé téve egyszersmind a szedést.

A 33. ábra egyszerű, vonaldisszel ellátott kis meghívó. A pontozott vonal a papír nagyságát jelzi. A klisé tollvonásos rajzu, s ennek megfelelően úgy a szöveg, mint a disz is tollvonásos jellegű. A klisének az adott papírnagyságon való ekkénti alkalmazását; annak tetszetőssége és a szöveg könnyű izléses elrendezése teszi szükségessé; de ugyancsak tetszetősen alkalmazhatnánk azt a papirost magasságában véve szabadon is, persze a szövegnek máskénti csoportosításával.

A már jó előbb fejtegetett ama tény mellett bizonyít a 33. ábra is, hogy a legtöbb esetben a legszebb és a legjobban alkalmazható disz az egyszerű vonal. Ez ábrán például minden mesterkedés nélkül, a maga egyszerűségében is igen jól ható disz, s az így elért hatást aligha növelhetné bármiféle más diszitmény. Egyszerű vonalakkal való diszitményezés nagyon szép és hálás tanulmányi tárgy, s ennek tudása a mesterszedőnél elengedhetetlen; nagyon ajánlatos tehát az ezzel való gyakori kísérletezés.

De áll ez nemcsak az egyszerű, sima vonalakra, hanem a szépen mintázottakra is, s ezek között az általában elterjedt és kedvelt barokk-vonalakra is, amelyet pl. a 34. ábrán nagyon stilszerűen látunk alkalmazva, amennyiben teljesen megfelel a felül alkalmazott disz vonalainak.

Végül álljon itt a 35. ábra mint olyan, amelyen a rendelő kívánsága értelmében sok diszt kell alkalmaznunk. E cégkártyán az alkalmazott klisével a szöveget minden további disz nélkül is, izlésesen, szépen elrendezhetnénk. De más a kívánság, amit természetesen figyelembe kell vennünk s igyekeznünk kell a diszitást úgy keresztül vinnünk, hogy az ne látszék erőltetettnek, hanem izlésesen simuljon úgy a szöveghez, mint a diszhez.

*

Elérve idáig, magáról a vázlatkészítés technikájáról többet mondanom nem szükséges. Az a szedő, aki a vázlatkészítést, illetve ezzel egyidejűleg a mesterszedést tanulmányozni, s abban magát kiművelni akarja, meg fogja találni az itt elmondottak alapján a módot arra, hogy ebbeli igyekezete – feltételezve az ügy iránti szeretetet, továbbá kellő szorgalmat és igyekezetet – aránylag nem sok idő alatt sikerre vezessen.

Vannak – és pedig szép számmal – olyan művészeti eszközök, módok és elvek, amelyeknek ismerete a vázlatkészítésnél s így a nyomtatványok művészi kivitelénél nagy előnyöket biztosíthatnak, de amelyek egyszersmind alkalmasak arra is, hogy a kezdőt egy és más irányban – nem értve meg azokat teljesen – félrevezessék. Ezeket a füzet keretében kellőképpen tárgyalnom lehetetlen is volna, így tehát csak arra szorítkozom, hogy figyelmeztetem mindazokat, akik a vázlatkészítéssel foglalkozni óhajtanak, hogy szabad idejüket használják fel arra, hogy a szaklapok már megjelent és megjelenendő füzteiben található, s a betűről, a diszitmények és ezek alkalmazásáról, az illusztrációról és ezek rajzbeli, vagy más úton való kiviteléről, a színezésről szóló értekezéseket olvassák és tanulmányozzák. De meglehetősen szűk számú ilyen könyv is áll rendelkezésre az érdeklődőnek. Az Iparművészeti Múzeum könyvtárában megtaláljuk jó részét ama műveknek, amelyekben nagyszerű grafikai művészek teszik közzé tudásukat, tapasztalataikat. De hozzánk közelebb, a Könyvnyomdászok Szakköre könyvtárában is sok az ilyen könyv, amelyeknek figyelmes tanulmányozása, s az azokban lefektetett elvek alkalmazása mellett munkánkat a művészihez mind közelebb vite – végre is elérhetjük azt.

De ki kell még terjeszkednem – természetesen mérsékelt határok között – a színharmónia, valamint az alapnyomatok (tónusok) alkalmazásának ismertetésére, mint amelyek a vázlatkészítéssel szoros kapcsolatban vannak.

Szinezés, szinharmonia

A nyomtatványok, s különösen a mesterszedések egy tekintélyes része 2–3 vagy több színben lesz nyomva. Jóllehet, szorosan véve, a szinezés a nyomó ügykörébe tartozik, s valamely nyomtatvány tervezése előtt őt megkérdezve, illetve vele tanácskozva, erre vonatkozólag esetről-esetre felvilágosítást adhat, mégis elengedhetetlen szükséglet az, hogy a szedő, aki a mesterszedéssel, azok tervezésével foglalkozik, a szinezéssel, a színek harmóniájával tisztában legyen, hogy már a vázlat készítésének megkezdésénél figyelemmel lehessen az alkalmazandó színek egymáshoz viszonyára.

Ahhoz, hogy valaki a szinezés nagy és szép, de éppen nem könnyű mesterségében magát kiképezhesse, nem elégséges az, hogy egyik vagy másik idevonatkozó művet tanulmányozza, mert ez csak elméleti tudást kölcsönöz, ami pedig a gyakorlat nélkül, éppen itt, keveset használ. Legfőbb követelmény tehát az, hogy a színes festékekkel, azoknak egymásra való hatásával, keverési módjukkal tisztába jönni igyekezzen és pedig gyakorlati uton. E gyakorlatot csak kevesen szerezhetik meg benn a nyomdában, így tehát arra kell hogy szorítkozzon, hogy eziránybeli gondos tanulmányait odahaza, szabad idejében, de nappal és jó világos helyen végezze. Kísérletezéseire teljesen megfelelnek a már előbbieken említett gombfestékek; jóllehet ezek kevésbé intenzívebbek a nyomdában használt festékeknél, de némileg sűrűbb állapotában való festésnél teljesen takarnak ezek is.

E gyakorlatok vannak hivatva fejleszteni színérzékét, megtanulja a színeket látni, hogy így azután azokat helyesen, a szemnek tetszetősen és az elérni kívánt célnak megfelelően alkalmazni tudja.

*

A színeket általában két osztályba oszthatjuk és pedig alapszínekre (elsőrendű színek, Primär) és összetett, vagy mellékszínekre (másodrendű, Secundär).

Alapszín (Primär), amelyet semmiféle keveréssel előállítani nem lehet, csak három van: sárga, vörös és kék.

Az összetett (másodrendű, Secundär) színek, két-két alapszínnek keveréséből származnak. Így kapjuk, egyenlő mennyiséget véve mindkét színből, a sárga és vörös keveréséből a narancsszínt; a kék és sárga keveréséből a zöldet; a vörös és kék keveréséből a violát.

Ha azután az így nyert másodrendű színeket egy elsőrendű (alap) színnel keverjük, kapjuk a harmadrendű (tertiär) színeket. Sárga és zöld adja a citromszínt; sárga és narancs a tüzes-sárgát, narancs és vörös a cinóberszínt; vörös és viola a bibort; viola és kék az ultramarint; kék és zöld a kékeszöldet.

Az így nyert harmadrendű színeknek egy-egy első- vagy másodrendű színnel való keverése után, vagy pedig a harmadrendű színeknek egymással keveréssel azután óriási számú és a legkülönbözőbb színváltozatok érhetők el.

Az egyes színek vagy elütőek egymástól, vagy pedig harmoniálnak. Az előbbire csak nagy ritkán és pedig egyes lármás reklám-nyomtatvány tervezésénél van szükségünk; annál inkább kell az utóbbi.

Ha valamely nyomtatványon az egymásmellé vagy egymásra nyomott színek a szemre kellemes benyomásúak, azt mondjuk: e színek harmoniálnak.

A szinharmonia szabályai szerint harmoniál bármely alapszin (elsőrendű szín), a másik két alapszínből kevert másod- vagy harmadrangu színnel, pl. a sárga az ibolyával és a narancsszín a zölddel. A szinharmoniat nem zavarja meg az sem, ha ez utóbbi színeket ujjabbakkal keverjük, megtörjük, világosabbá vagy sötétebbé tesszük.

Nagyon jól harmoniáló színezést ad egy és ugyanazon színnek 2–3–4-féle árnyalatban való alkalmazása is, ha egyébként az egyes árnyalatokat jó ízléssel osztottuk be.

De egymástól elütő színek alkalmazása mellett is érhetünk el jól harmoniáló színezést, ha pl. a két egymástól elütő szín között valamelyes semleges szintet alkalmazunk, például a szürkét, amely az ellentétet elsimitja, illetve redukálja; vagy pedig, ha az egyik szintet megtörjük fekete hozzátételével, vagy világosabbá tesszük fehérrel.

Ha két egyformán erős színű festéket akarunk egymás mellett alkalmazni, ajánlatos azokat fekete, fehér vagy arany vonallal elválasztani. Különösen az arany szín emel minden színösszetételt.

Nem hat harmonikusan az olyan színösszetétel, amelyben több oly szín fordul elő, amelynek egyforma árnyalata van; pl. a kék a kékes zölddel, vagy kékes violával; a sárga a sárgászölddel, vagy vörössárgával; viola a kékes vörössel vagy vöröses kékkel, stb.

Tört színek elnevezése alatt ismerjük mindama színeket, melyek a szürkébe vagy feketébe hajlók; ezek a másodrangu színeknek egymással keveréséből állanak elő, amihez esetleg szükség szerint némi fehéret is vehetünk. Feketével való keverés útján fekete és sárga ad: olivzöldet; fekete és kék: feketés zöldet, stb.

Ha fekete és fehérrel törünk meg valamely szintet, úgy szürkés árnyalatu szintet kapunk, pl. vöröses szürkét, kékes szürkét stb.

A világossá tett színek többnyire a fehérhez hajló alapszínek. Ezeket – vízfestéket véve alapul – úgy nyerjük, hogy vízzel feleresztjük az erősebb árnyalatu festékeket, vagy pedig fehér hozzátételével tesszük világosabbá.

A vízzel hígított festékek átlátszóbbak, míg a fehérrel keverték megtartják takaró-képességüket. Az előbbieket a fehér papíron való vázlatkészítésnél használjuk, míg az utóbbiakat a színes papírok használatánál alkalmazzuk.

Hogy a színek keverésével tisztába jöjjünk, ajánlatos ezt kísérletek útján gyakorlatilag el-sajátítani. Hogy kísérleteinknek látható nyoma maradjon, jó vastag rajzpapíron körülbelül a 36. ábrának megfelelő beosztást készítünk s az egyes színek keverése útján nyert szintet oda belefestjük, megjegyezve alatta azt a két vagy több festéket, amelyből ezt nyertük. Ilyenformán osztályozhatjuk is magunknak a színeket 1–2–3 stb. rendű csoportokba. Egy ilyen saját magunk által készített tábla birtokában a vázlatkészítési munkálatoknál nagy előnyt és könnyebbséget biztosíthatunk magunknak, mert míg az előttünk fekvő tábláról tetszésszerűen választhatjuk ki a célunknak leginkább megfelelő szintet, egyszersmind ott találjuk mindjárt a keverésére vonatkozó feljegyzést is s így munkánk kivitele úgy szépség, mint gyorsaság szempontjából meg van könnyítve. Miután a sok színnek egy táblán való elhelyezése zavart okozhatna, ajánlatos azt akként eszközölni, hogy 1–2–3–4 stb. rendű színeket, valamint ezeknek feketével való megtörését, nemkülönben a fehérrel vagy vízzel való keverés útján nyert egyes szín-csoportokat külön-külön kis táblán helyezzük el.

A vázlatok színezésénél legjobban arra kell ügyelnünk, hogy a színezést akként eszközöljük, hogy a szedés képének egyöntetűsége ezáltal ne szenvedjen, vagy ne legyen darabossá; sőt éppen ellenkezőleg, leggyakrabban a színezéssel kell kiegyenlítenünk a sorok és disz erőssége közötti különbséget, s igen gyakori az az eset is, mikor egy-egy jól megválasztott alapszín adja meg a különben darabos szedésnek az egységesség látszatát.

Egyes, nagy ritkán előfordulható eseteket leszámítva, a színezésnél mindenkor a soroknak s a már előbb említett esetekben a szöveget illusztráló rajzoknak adjuk az alkalmazott színek között a legintenzívebbet, hogy ezek mindenkor előtérben álljanak.

A színes nyomtatványok jó hatása sohasem függ az alkalmazott színek mennyiségétől. Nem szükséges tehát a nyomtatványokat sok színre terveznünk; a legtöbbször elegendő a jó hatás elérésére a 2–3 szín; csak különösen diszes nyomtatványoknál, vagy értékpapíroknál vehetünk szükség szerint többet.

Jó és szép színösszetételek a sok közül a következők:

Két színre. Vörös a zöld, kék, aransárga, világoszöld, sárgászöld, olivzöld és a zöldes szürkével. – Zinober a tengerzöld és olivzölddel. – Narancs a kék, párisi és ultramarin-kékkel, továbbá violával. – Sárga a viola, kék és vöröses violával. – Zöld a vörös, rózsaszín, zinober és a barna színekkel. – Kék a narancsszín, zinober, barna, szürkés-kék, sárga és arannyal. – Viola a sárga, narancs, olivzöld és sárgásbarna színnel.

Három színre. Vörös, sárga és kék; vörös, aransárga és olivzöld; vörös, aransárga és kékeszürke; narancs, zöld és viola; barna, zöld és viola; kékeszöld, narancsbarna és fekete; kékesviola, olivzöld és aransárga.

Négyszínű összetételeket legkönnyebben úgy kaphatunk, ha az előbb említett háromszínű összetételekhez egy semleges szint, pl. a szürkét vesszük, vagy az egyik szint megtörve, szürkés árnyalatban alkalmazzuk, avagy pedig a már felhasznált színek legalkalmasabbját, világos árnyalatba alapszínként alkalmazzuk. Azoknál a színösszetételeknél, ahol a sárga szín nem szerepel, vehetjük negyedik színnek az aranyat is.

Ötszínű összetételekhez ajánlatos a fent felsorolt háromszínű összetétel mellett, ott ahol lehet, az aranyat és egy alapszint venni; ahol a jelenlevő sárga miatt aranyat nem vehetünk, 2 alapszint alkalmazzunk.

Az itt felsorolt színösszetételek bármelyikét tört, vagy világossá tett állapotában is jól alkalmazhatjuk, fehér papíron; már azután színes papírosnál alaposan megváltozik a helyzet. A nem egész sötét papírosoknál, teljesen intenzív színeket véve számításba, még csak bevélnének a fentemlített színösszetételek és pedig úgy, hogy a papír színét számítanánk egy színnek, de már az egész sötétszínű papírosoknál ez nem válna be, mert ezek a festék színét, – ha a festék még oly erős és fedőképességű is, – nagyon befolyásolják, úgy, hogy egy színnél egyszeri nyomtatványt véve számításba, nem érjük el célunkat. Ma már forgalomban vannak olyan nyomtatásra szánt festékek is, amelyek a sötétszínű papírosokon is megtartják teljes fedőképességüket. Ilyenek birtokában természetesen a vázlat készítésénél könnyebb a munka, mert elesik az a gond, hogy vajjon az általunk tervezett színezés kivihető lesz-e, s a színeket körülbelül ekként alkalmazzuk: a papír színe az alap, a disztiményt a papír színének megfelelő, de világosabb színre tervezzük, míg a szöveget egy e színekkel harmonikus, de még világosabb és élénkebb színből kell vennünk.

De ha ily festékkel nem rendelkezik a nyomda, pótolhatja ezt – ha egyébként a munka költségei engedik – az egyes színeknek többszöri rányomása, vagy egy ezüst-bronz alapnyomás, amelyen, kellő kezelés mellett, a világosabb színek is érvényre jutnak.

Gyengébben színezett papírosoknál, egyik legegyszerűbb séma a színezést illetőleg az, ha az előbb említett s az egész sötét papírosoknál alkalmazandó színezés megfordítottját alkalmazzuk, vagyis: a papír színe az alap, a disztimént a papír színének megfelelő, de sötétebb, míg a szöveget egy ezekkel harmonikus, de még sötétebb és egyszersmind élénkebb színre tervezzük.

A 37. ábra egy árjegyzék-boríték-vázlat, amelynek színezése az előbb említett módon eszközöltetett. A felhasznált színek egyébként a következők: papír színe sárgás zöld; az alkalmazott alapszín ennél valamivel erősebb zöld; disz és klisé olivzöld; szöveg vöröses barna; két oldalt a belső vékony vonaldisz, fent a klisében a nap és sugarai, továbbá lent a fogaskerék arany.

A 38. ábra, amely szintén egy árjegyzék-borítékot mutat, sötét téglavörös papirosának megfelelőleg csak két színben nyomult és pedig szöveg és disz együttesen fekete; az alapnyomat a papír színénél jóval sötétebb feketés-szürke.

Nagyon gyakori az az eset, mikor a mesterszedőt valamely nyomtatvány izlése szerinti kivételében akadályozza az, hogy pl. a jól sikerült sorokhoz nem talál a nyomda berendezésében, azok erősségi fokozatához megfelelő diszitményt. Igen jól segíthet magán ilyenkor a színezéssel. Ha kissé gyenge a szöveg, élénkebb, intenzívebb színnel nyomjuk, míg mellette a keretnek valamely tört, lágyabb színezést adunk; ha pedig a disz tulerős, ezt nyomjuk valamely gyengébb színben, úgy, hogy mint azt a V. mellékleten is szemlélhetni, a szöveghez képest tulerős, tömör disz, ne nyomja el a szöveget.

Nyomtatványok színezésénél tulnyomórészt a rendelő szokta meghatározni, hogy mit akar azon kiemelteni, s ilyenkor azután nagyon gyakran előáll az az eset, hogy éppen a színezés rontja el a nyomtatványt, különösen olyankor, mikor szétszórtan egyes sorokat, vagy szavakat vagyunk kénytelenek vörös vagy más feltűnő színben nyomni. Jóllehet, a cél szentesíti az eszközt, s így is lehet feltűnővé tenni a kiemelni szándékolt részeket, mégis, ha csak lehet, igyekezzünk az ilyesmit kerülni, mert ez többnyire megbontja a szedés egységességét, s inkább az ügyes csoportosítással, a sorok megfelelő alakításával kell a feltüntetni kívánt részeket érvényre juttatnunk.

Annak igazolására, hogy egy esetleg felhasznált második szint nem kell mindenképpen egy-egy sor kiemelésére használnunk, álljon itt a VI. melléklet. Képzeljük csak el, mennyivel lenne ez jobb, ha pl. a fősort vettük volna valamely megfelelő élénk színben a második színben; bizony megbontotta volna az egész egységességet, míg így a növényi disznek megfelelő nyugodt zöld szín azt határozottan emeli, dacára annak, hogy a szöveg kissé erős a diszitmény mellett. E melléklet színelosztását ugyancsak jól eszközölhattük volna úgy, hogy egy intenzívebb színben a szöveget, s ugyancsak egy tömör, de a szövegnél világosabb színben az egész diszt. Pl. szöveg: lila; disz: zöld.

Sulyt kell helyeznünk – természetesen a lehetőség határai között – a színezés természetességére is. Ha ugyanis valamely nyomtatványon, amelyen több szint alkalmazhatunk, növényi disz van, igyekeznünk kell azt a maga természetességében visszaadni; míg pl. egy árjegyzék belsejében, ahol gépek vannak illusztrálva, ne pazaroljuk a második szint egyes sorok kiemelésére, vagy a keret más színben való nyomására, hanem nyomjuk a gépet – mint azt a remek kül- és belföldi példák mutatják – aczélkék színben, vagy az illusztráció tárgyának megfelelő színekben.

Ennyit, mint legszükségesebbet, a színezésről.

*

Színes vázlatok készítésénél egyik legfontosabb követelmény a tisztaság. Festék és ecset és a többi eszközök portól mentesen, rendben kell, hogy tartassanak.

Az egyes festékekhez csak tiszta, vízbe mártott ecsettel nyuljunk, s ha például valamely szint keverni óhajtunk, nem szabad addig a másik színhez vinni az ecsetet, míg az előbbi maradékától vízben meg nem tisztítottuk.

A festékek feloldása kis csészékben történik, s mindig csak annyit vegyünk, amennyit mindjárt elhasználunk. Kevert színeknél, alapszíneknél ajánlatos többet készíteni, mint amennyit a munka kiszínezésére elégnek gondolunk, mert ha esetleg kevés lenne, a keverésnél nem mindig találjuk el pontosan a megfelelő árnyalatot.

Színezés előtt a czeruzával megrajzolt vázlat rajzszöggel a rajztáblára feszítendő. A színezést az alapszíneknél kezdjük és pedig lehetőleg tele ecsettel. Az ecsetet nem szabad ide-oda huzgálnunk, hanem aszerint, ahogy megkezdjük vagy mindig felülről lefelé, vagy jobbról balra kell haladnunk, vigyázva arra, hogy a szélén – ahol haladunk – be ne száradjon. Az alapszint, ha sötétebbre akarjuk venni, ajánlatos a már egyszer használt színnel még egyszer befesteni. Az egyszerre sötétebbre vett alapszín nagyon könnyen foltos lesz. Tanácsos, hogy az elkészített alapszint előbb más papirosra próbáljuk ki, s csak ha megfelel, kezdjük el a vázlat kifestését. De a bármely okból nem sikerült alapszint tiszta vízzel le is moshatjuk, mely esetben azonban várnunk kell a papír teljes megszáradásáig, különben a reávitott festék széjjel futna.

Az alapszín vagy alapszínek kifestése után rajztollal huzzuk ki a többi színeket. Nem jó közvetlenül a festékről a tollba vinni ecsettel a festéket, tanácsosabb ezeket is kis csészékben elkészíteni, s amikor az ecsettel a tollba festéket teszünk, keverjük azt mindig fel, aminek különösen két színből kevert színeknél vesszük hasznát, mert ilyeneknél a nehezebb fajtájú szín leüllepszik.

A tollal való kihuzást ajánlatos a vázlat belső részén kezdeni és kifelé haladni, hogy így esetleg izzadt kézzel a már megfestett részt el ne piszkithassuk.

Ha jó előre megállapítottuk is a színezést, mégis ajánlatos a vázlat kifestésénél a színekben azt a sorrendet betartani, hogy mindig a világosabb színeket festjük bele vagy huzzuk ki előbb, mert így haladva, még jókor segíthetünk az esetleg nehéz, vagy tulerős színezésen.

Ha tussal vagy aranyfestékkel dolgozunk, ajánlatos a tollat vagy körzöt gyakrabban megmosnunk és megtörölnünk, különben nem működik jól.

Vonalzó használatánál pedig jó azt minden két-három huzás után megtörölnünk, különben a vázlat elpiszkolódásának lesz kitéve.

Az alapnyomatok alkalmazása

Az alapnyomatok alkalmazása, eltekintve attól, hogy mindenképpen kitűnő segítőeszköz s egyaránt alkalmas a nyomtatványon szükség szerint a sorok vagy a diszitmény élénkítésére és tompítására, egyszersmind szép is, ha a kellő mérséklettel s csak ott használjuk, ahol szükség van rá.

De hol van rá szükség? Erre a napról-napra kezünk ügyébe eső színes nyomtatványok tanulmányozásából fejlődő jó ízlésünk adja meg a választ. Könyvből, leírásokból ezt teljesen megtanulni nem lehet. Nem lehet már csak azért sem, mert szabályt alkotni vagy általánosan meghatározni azt, hogy itt vagy amott alapnyomatot használjunk fel, abszurd volna, annál is inkább, mivel ezt is, csakugy mint a színezést, esetről-esetre az adott körülmények határozzák meg.

Alapnyomatokat könyveknél, kisebb és nagyobb alaku nyomtatványoknál, falragaszoknál egyaránt szoktak használni, s aszerint, hogy miként alkalmazzák, a legkülönbébb célt szolgálhatja.

Az alapnyomathoz szükséges formát egyszer vonalakból, máskor körzetdarabokból készítjük el. Ezek használhatósága azonban csak bizonyos mértékig terjed, addig ugyanis, míg az előnyomott (kontur) forma rajza olyan, hogy az ilyen betüöntődei anyagokból összeszedett alnyomat-formán nem kell vagdosnunk, reszelnünk, mely esetben azt előbb stereotipálnunk kellene, hogy az anyagot az elrontástól megkíméljük. Ilyenkor inkább a közkézen forgó valamelyik alnyomat-lemezt vesszük igénybe, (linoleum, Mäser, celluloid, carton), amelyeknek megmunkálása könnyebb, s nem jár, mint az előbbi, oly nagy munkával.

De vegyük sorra, hogy az egyes munkáknál mi célból és hogyan szokták alkalmazni az alapnyomatokat.

Könyvekben ritka az alapnyomat, s ha találunk is, csak egyes illusztrációknál látjuk alkalmazva és pedig vagy egészen sima felületűt az illusztráció rajzánál valamivel nagyobb területen, vagy pedig az illusztráció rajzának vagy színezésének megfelelően; míg a második esetben már egyes részeket kiemel, illetve háttérbe szorít. Gyakrabban nyer azután alkalmazást az alapnyomás a verses-, meg mesés-könyveknél. Nem komoly tárgyú verses-könyveknél például gyakran láthatjuk azt, hogy az egyes oldalakat nem teljesen betöltő virágdisz van alapnyomatul alkalmazva, hol szabadon az oldal közepén, hol meg váltakozva, keretbe foglalva, páros oldalakon a bal, páratlanokon a jobb sarokban. Kellő ízléssel keresztülvive ez jó hatású. Mesés könyvekben azután az előbb leírt módokon kívül még azt is tapasztalhatjuk, hogy az egész oldalt betöltő illusztrációk lesznek alapnyomatul használva, amelyeknek rajza legtöbbször akképp van megszerkesztve, hogy vagy fenn vagy lenn meglehetősen nagyságu üres tér van, úgy, hogy a szöveg ezekben kerül elhelyezésre.

Ipari és kereskedelmi, meg egyéb nyomtatványokon rendkívül sok az alkalom, amikor alapnyomatot használhatunk.

Például az olyan nyomtatványokon, amelyeken egy-egy tárgyi vonatkozású vagy jelképes rajzu klisé alkalmazunk, az esetleg felhasznált második színnel – persze lehetőleg összhangzásba hozva ezt a klisé rajzának természetbeni színével – alapnyomásként kezelve, élénkíthetjük ezt. Olyan esetekben, mikor a felhasznált színek erősségüknél fogva nem volnának alkalmasak az alap nyomására, az alapnyomásul szolgáló forma világossá tételével segítünk magunkon és pedig aképpen, hogy azt gyenge vonalakból állítjuk össze, vagy megfelelő vonalas mintázatu lemezből vágjuk azt ki. De követhetjük ezt az eljárást akkor is, amikor nem

klisé akarunk ilyenképpen színezní, hanem a nyomtatvány egyes részeit akarjuk mintázattal levonni, hogy így a többitől elütővé tegyük. Vagy pedig mind a két célból együtt is, úgy, mint azt a két részből álló 39. ábra mutatja.

De ugyanilyen módon egy színnel is követhetünk egy ehhez hasonló eljárást. Ha ugyanis egy egyszínben nyomott munkának olyan részét akarjuk valamely mintázattal ellátni, amelyen egyébként szöveg vagy disz áll, s így azt egy formába szednünk nem lehet, egyszerűen a mintázatból egy második formát állítunk egybe, s megfordított állapotában, fejjel lefelé, a rendes forma mellé állítva nyomjuk azt és pedig kétszeres nagyságu papirosra, hogy a második nyomás megtakarításával indokoltá tegyük az egyszínben való nyomást. A 40. ábrán láthatunk egy ilyen két részből álló formát. Az ilyen eljárás mellett a második forma, amely az alapnyomatot helyettesíti, természetesen nem állhat valamely sima felületű alaplemezből, hanem mindig valamelyes egészen világosra mintázott lemezt vagy disztímenyt kell vennünk, de legjobb szükség szerint az egész vékony vagy valamivel erősebb vonal.

A 41. ábrán látható s a disztímenyek alatt alkalmazott sima alapnyomatot mint jól bevált segítséget alkalmazhatjuk olyankor, amikor – mint itt is – meglehetősen erős disz, nem kevésbé erős színezéssel kerül alkalmazásra. E nyomtatvány színezése: a szöveg fekete, egyes sorok vörös; míg a vastagvonalú disz olivzöld, a belső vékony vonalak, valamint soros diszben levő fordított szívalak vörös. A szövegnek eme élénk színezése indokolt, de éppen eme élénk színezés miatt a keretet sem lehet teljesen tompítani; már most előáll az a helyzet, hogy ez élénk diszt a papirosnak előcsillanó fehér színe még élénkebbé teszi, annyira, hogy a szövegre zavarólag hat, azt üti. Most a disz egész terjedelmére egy semleges, jelen esetben zöldes-szürke, alapnyomat került, amely míg egyrészt meghagyja a szöveget a maga élénkségében, addig a diszt tompítja és egyszersmind összevonva az egészet, egységesebbé is teszi.

A már előbb bemutatott 38. ábrán és az itt látható 42. ábrán alkalmazott alapnyomatok azt teszik szemléltetővé, hogy miként lehet a tulnyomórészt vonalakból álló nagyobb területeket betöltő diszt egységessé, mintegy egy darabbá tenni, s emellett a szövegnek szánt helyet, illetve a szöveget magát kiemelni, feltűnőbbé tenni.

Nagy hasznát vesszük ennek különösen olyankor, amikor a 38. és 42. ábrákon bemutatott disztími módzatoktól eltérően az egyes disztími-részek nincsenek egymással egybekapcsolva, a szöveg és disz is külön kis csoportokat alkotnak, amelyek azután az alnyomat segítségével lesznek összefűzve. Egy ilyen eljárást mutat a két részből álló 43. ábra, amely jóval kisebbített formában egy értesítő-kártyát ábrázol. Itt az alapnyomatra az a szerepe van, hogy egyrészt a két szélső oszlopon fekvő felső sorokat ezzel összekapcsolja, másrészt pedig a középpütt levő szöveget feltűnővé tegye, ami szükséges azért is, mert ellenesetben a kártya zsufoltnak látszanék.

Hogy egyes esetekben az alapnyomat döntő tényező is lehet valamely nyomtatványon, élénken illusztrálja a 44. ábra amelyen az egyszerű fekete alapnyomat részben összekapcsolja az alsó és felső sort a középpütt elhelyezett klisével, másrészt pedig egyszersmind érvényre juttatja, kiemeli úgy az arany-kontúros két sort, mint a sárga és zöld alapnyomású klisé. Képzeljük csak szemünk elé e borítékot a fekete alnyomat nélkül, s azt fogjuk látni, hogy sorok és klisé egyaránt elvesztették támpontjukat és kifejezéstelenül, üresen állanak ott.

Ugyancsak ily hivatást teljesít az alapnyomat a VII. mellékleten, amelyen annak alkalmazása a különben egész gyenge betűket, erőteljesebbé és kifejezővé teszi, s egyszersmind lármás, reklámszerű hatást kölcsönöz neki. Ez eljárás különösen kisebb alaku reklám-lapoknál vagy kisebb falragaszoknál, nagyon hálás, jó eredményre vezethet.

Nem kevésbé jól használhatjuk azután olyankor is az alapnyomatot, amikor zavarólag ható üres részeket, vagy pedig a tulkeves szöveg okozta nagyobb területeket kell kitöltenünk.

Ilyenkor azonban pótolhatjuk is az alapnyomatot aképpen, hogy az üres teret izléses elrendezéssel valamelyes disszel töltünk meg, mint azt a 45. ábra mutatja, vagy pedig a körzet helyett többféle vastagságu vonalaknak kombinált elrendezésével próbáljuk azt pótolni.

Nagy értéke van még az alapnyomatok alkalmazásának abból a szempontból is, hogy segítségével valamely nyomtatvány egyes részeit szükség szerint hol feltűnővé tenni, hol pedig háttérbe szorítani lehet. Néhány eddig látott ábrán és mellékleten beigazolván láthattuk ezt, s tapasztalhattuk, hogy alapnyomat használata mellett az a rész, amelyet ezzel elfedünk, bizonyos mértékig háttérbe szorul, s ennek megfelelőleg a be nem nyomott, a fehérén maradt rész szinte kiviláglik.

A VIII. és IX. melléklet is ezt szemlélteti. Mint látjuk, egy és ugyanazon szedésnél az alapnyomathoz máskénti kezelése teljesen megváltoztatja az egész képet, egy és ugyanazon cél érdekében. A sötétebb papirosnál a feltűntetendő rész világosabbá tételével, a világosabb papirosnál pedig a háttérbe szorítandó rész sötétebbé tételével érjük el ezt a hatást, amit különben a világosabb papirosnál, épp az ily modoru szedésnél külön alapnyomás nélkül is, az üres terület szedésbeni mintázásával is elérhetünk.

Gyakran előfordul az, hogy egyes nyomtatványok diszítése, vagy a szöveg csoportosítása 2-féle színárnyalatu (gyengébb és erősebb) alapnyomatot igényel. Jóllehet, úgy is jó eredményű munkát végezhetünk, ha külön-külön nyomva, mindkét alnyomathoz más-más színt adunk, mégis az ilyen esetben – praktikussági szempontból, no meg mert egy nyomás megtakarításával jár, s így olcsóbb – ajánlatos az, hogy a 46. ábra példájára magában az alaplemezben visszük ki ez árnyalati különbséget és pedig a világosra szánt részeknek a szükségnek megfelelő mintázásával. Különösen könnyű ez akkor, ha az alaplemez betüöntődei anyag képezi, mint ez ábrán, de éppen nem nehéz a gyakorlott vésőnek ezt az alaplemezben is keresztül vinni.

Sok-sok ilyen példát ismertethetnék itt, amelyek mind azt bizonyítanák, hogy ügyesen, izléssel alkalmazva, az alnyomat sok esetben előnyére van, sőt nélkülözhetetlen a nyomtatványok előállításánál. De felesleges ezt folytatni, hisz a szedő, ha ily irányu gyakorlatokkal a színezéssel egyetemben foglalkozik – némi kis izlést feltételezve – maga is reá fog jönni mindama előnyökre, amelyet az alapnyomatok használata nyújthat.

A tanulásra nagyon alkalmas és jó eszköz az, ha nyomdában szerzett, akár színezésre szánt, akár nem színezésre szánt kontur-formákról nyert levonatokat igyekszünk vízfestékek segítségével alapszínekkel ellátni. Ne fektessük azonban arra a fő súlyt, hogy egy-egy nyomtatványon 3–4 alapszint igyekszünk érvényre juttatni, ez értéktelen idő és anyagpazarolás lenne, amiből vajmi kevés tanulságot vonhatunk le, hanem igenis törekedjünk annak a megismerésére, hogy miként osszuk mezőkre egy színnel az egyes nyomtatványokat úgy, hogy annak minden egyes része fontosságának megfelelő világítást nyerjen.

Persze ez is gyakorlatot igényel, ami azonban ezuttal nem csak kellemes, de kétszeres értékű munka, mert a színek tanulmányozásával egyidejűleg végezhetjük.

Befejezés

Mint az előszóban már említve volt, e füzet kezdőknek szól, s ennek megfelelően ugyyszólván csak a vázlatkészítés alapvető részét tárgyaltam benne. Természetes tehát, hogy az itt leírtak csak bizonyos ideig – addig, míg a kezdet nehézségein átvergődik – szolgálhatnak vezetőül, utmutatóul a szedőnek. Amint ezen túl van, igyekeznie kell meglehetősen fokú önállóságra szert tenni. Ez azonban feltételezi azt, hogy a vázlatkészítésen kívül a rajzolás és az alaplemezek megmunkálásának kellő ismerete mellett némiképpen érdeklődjön a festék- és nyomástechnika, nemkülönben a nyomdászattal rokon-ágak, mint a stereotipálás, galvanoplasztika, cinkografia, fametszés, stb. iránt, hogy az ezután már önállóan, külső befolyástól menten készítendő munkáinál az ezek ismerete által nyújtott előnyöket kellő helyen felhasználni tudja.

Tanulni, folyton művelődnie kell úgy szakmailag, mint társadalmilag. Ez alapfeltétele annak, hogy valaki jó mesterszedővé váljék, s lépést tarthasson a folyton változó viszonyok mellett a már hírnévre szert tett mesterekkel úgy, hogy munkái méltóan helyezkedhessenek el a ma már mindinkább művésziesebb kivitelű nyomtatványok között.

Hogy azonban ezt elérhessük, komolyan, erős elhatározással kell munkához látnunk, egyes kudarcok nem szabad, hogy visszariasszanak a kitűzött célunk irányában való haladástól. A kitartó gyakorlat, a tanulás minden esetben, feltétlenül hoz annyi sikert, hogy a reá szánt időt és fáradságot bőségesen honorálja.

Fel tehát szaktársaim a tanulásra. A cél legyen önmagunk művelése mellett a magyar nyomdászat emelése, művésziessé tévése.

Megjegyzés: Az összes rajzok (autotypiák) csak vázlatoknak tekintendők és mint ilyenek birálandók el.